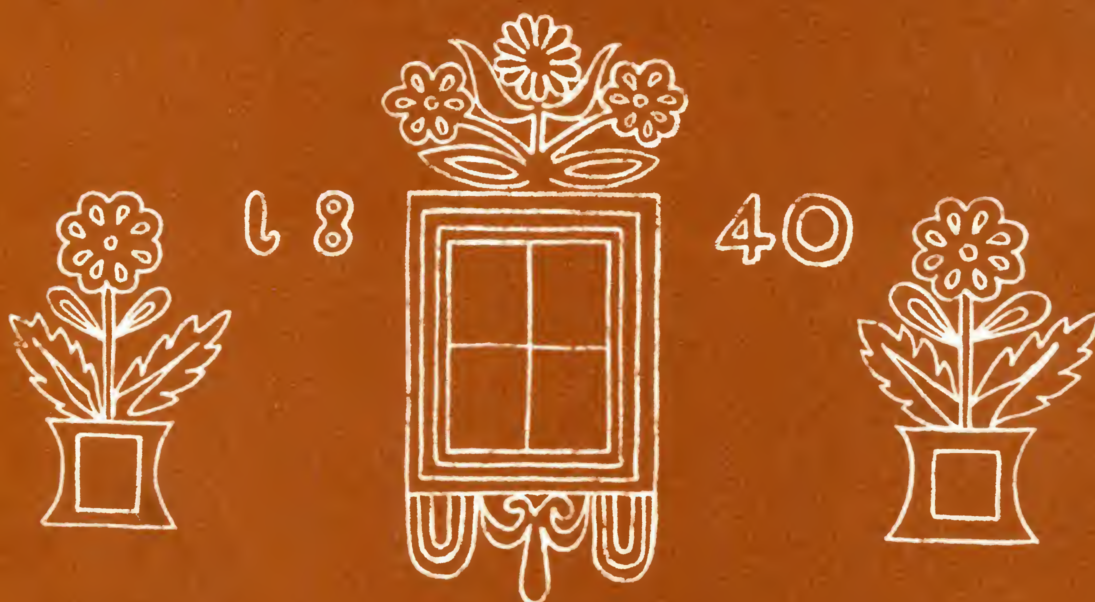
VRATISLAV BĚLÍK

O LIDOVÉM STAVEBNICTVÍ NA VYSOČINĚ

OKRESNÍ KULTURNÍ STŘEDISKO B.VÁCLAVKA TŘEBÍČ

1983

ÚVODNÍ SLOVO

K této práci jsem byl vyzván Okresním kulturním střediskem v Třebíči. Rád jsem se jí ujal.

Mám-li pojednat o lidovém stavebnictví na Vysočině, musím upozornit, že tak mohu učinit jen v oblasti Mor. Krumlova, Třebíče, Náměště n. Osl. a také na Znojemsku.
Jsou to oblasti, ve kterých jsem působil vždy po několik let. Rouchovany jsou mé rodiště.

Celý tento kraj dělí sami obyvatelé na Dolsko a na Horácko. Přirozenou hranicí tvoří střední tok řeky Jihlavy. Po pravém břehu již je skutečné Horácko. Obyvatelé však říkají: "Tam, kde hlavní obilnou sklizní je pšenice a ječmen, tam je Dolsko, kde se hlavně seje žito a oves, to už je Horácko. Skutečných hor v tom kraji opravdu není. Jsou zde jen hluboká údolí řek: Jihlavy, Rokytné a Oslavy. Kraj nad nimi je zvlněn tam více, tam méně a jen místa, která se vypínají nejvýš nad terén, mají název např. Leskoun, Zelený kopec, Klučovská hora, Stříbrná hora, Kobylí hlava, Mařenka aj.

Zde v tomto kraji jsem žil celý svůj život, až teprve poslední léta trávím v Mikulově pod Pavlovskými vrchy, tedy v kraji docela odlišném. Na svou rodnou Vysočinu však nezapomínám. Ve své národopisné činnosti mám ji stále na mysli. Po několika mých jiných pracích o Horácku je tato věnována lidovému stavebnictví.

Nemíním tím hovořit o historickém stavitelství, o seskupení jednotlivých součástí domu, ani o seskupení domů v obci nebo dědině, ale chci pojednat, jak působí stavení zevnějškem na pozorovatele.

Vratislav Bělík

O B S A H

SEZNAM VYOBRAZENÍ

Tab. XX. Práce zámečnické: kliky a táhla

Mohelno /stará škola/. H. Dubňany č. 53

Mohelno , č. 126

Tab. XXI. Práce kovářské - tzv. dveřní panty 1

Mříže

Tab.XXII. Práce kovářské - tzv. dveřní panty 2

Rouchovany č. 56

Tab.XXIII. Práce kovářské z dílny Frant. Kočího a jeho syna

Leopolda - Rouchovany , č. 56

Tab.XXIV. Malovaný strop v síni u Kuderů

Biskupice

Tab.XXV. Malovaný strop ve světnici.

Rouchovany, č. 46 u Šťastnů Na kopečku.

Tab.XXVI. Malování nad výklenkem sporáku.

Rouchovany, č. 46 u Šťastnů Na kopečku.

Malování ve světnici kolem stropu.

Rouchovany u Vobornů.

Malování vnější mezi okny. Rešice, č. 58

Tab.XVII. Všeobecný způsob tzv. ťupání malou houbkou po hranách oken a jejich ostěních.

PRŮČELÍ DOMŮ

PRŮČELÍ DOMŮ

Již jako malého chlapce mne zajímalo, v jakých domech lidé bývají.

V rodném městečku Rouchovanech to byly domy řadové, frontové. Jen několik jich bylo štítem obráceno do ulice, takže tehdy nevzbuzovaly žádnou pozornost. Až když jsem přesídlil do Biskupic /bylo mi necelých devět roků 1909/, udivovalo mne, že na městečku stojí skoro samé štítové domy a mezi nimi jsou i štíty zubaté.

Poznal jsem tedy, že domy jsou dvojího typu: frontové a štítové.

Jak jsou uspořádány domy štítové?

V průčelí mají vsazena dvě, na Třebíčsku dvě i tři okna. Štít je rozdělen osově dvěma okénky /vikýři, vilklíři/ a uprostřed výklenkem pro sošku. Do dvora se vjíždí klenutou bránou a vchází vedlejšími dvířky, také klenutými. Brána se zavírá vraty. Není-li brána klenutá, jsou vrata vsazena do dvou zděných pilířů, které jsou přepaženy trámy a stříškou.

Domy frontové.

Klenutou branou se vjíždí do průjezdu. Domovní frontu tvoří ještě tři okna najedné straně jako obydlí hospodářovo a jedno okno výměnky na straně druhé.

V okolí Třebíče bývá fronta utvořena velkou řadou oken jako např. ve Smrku, Kladerubech, Studenci i j. Frontu obydlí hospodářova tvořiwá pět až šest oken a ještě také dveře do síně. Na druhé straně vrat je výměnka se třemi okny a někdy též i zvláštními dveřmi. Dvory těchto selských usedlostí jsou rozsáhlé, takže je možno vozem je objíždět. Vozy se nemusí vytlačovat ze dvora pozpátku, jak tomu bývá v Dolsku.

Tab. I., II. V první polovině tohoto století byly zachovány zubaté štíty v Biskupicích na městečku u Vorlů a Franců, při cestě ke škole dva domy a na Práchovně tři. V Hrotovicích při silnici se honosily dva zubaté štíty, v Újezdě část dědiny tvořila frontu tři stejně zubatých štítů. V Číměři u Nováčků - Bělíků, v Hostákově u Jirovských, v Náramči a Trnavě i také v Okříškách jsou domy se zubatými štíty ještě zdobeny originální

štukatérskou fasádou.

V N I T Ř N Í   U S P O Ř Á D Á N Í   O B Y D L Í

U domů frontových se vcházelo do kuchyně hned z průjezdu, za ní se vešlo do světnice a pak do komory. V kuchyni zabíral ve starých staveních velkou část komín tzv. nótchert. K němu byl připojen kachlový sporák s kobkou a troubou na pečení. Komín, vstupovalo se do něj plechovými dvířky, měl horní část jako udírnu. Pod ní byla pekárna.

Ve štítových domech se vcházelo ze dvora nejprve do síně. Hned naproti odděloval klenutý oblouk černou kuchyň s ohništěm a otevřeným komínem. Ze síně se vstoupilo na jednu stranu do velké světnice /seknice/, na druhou stranu do světničky, která sloužila někdy i za čeledník. V černé kuchyni od ohniště vedly nistěje: jedna do pece, která byla vestavěna do velké světnice, druhou nistějí se přikládalo do kachlových kamen, připojených k peci též ve velké světnici.

Je třeba rozlišit pec a pekárnu i když měly stejný účel. Pec byla prostornější, proto musela být vestavěna do světnice. Pekárna obsáhla jen místo pod komínem. Stačila na upečení dvou bochníků chleba. Po první i potom po druhé válce došla řada na zbourání komínu a tím jak pece, tak pekárny.

Již v druhé polovině min. století se začaly rušit černé kuchyně. K té místnosti se připojila síň. Tak vznikla nová prostornější místnost pro světlou kuchyň se sporákem. Tím padl i význam pecí a kamen ve světnici.

K O M Í N Y

Nadstřešní části komínů věnovala se zvláštní architektonická pozornost. Stavěly se vesměs čtyřboké. Byly buď otevřené nebo kryté. U některých otevřených komínů přecházelo zakončení v podobě čtyřbokého komolého jehlanu.

Tab. III. Kryté komíny jsou zakončovány buď narovno nebo zaklenutím. Vrchol krytých komínů tvořívá symbolické zakončení: hřibek proti blesku, hádek hospodáříček jako požehnání do domu, holubice jako mír, pes jako strážce domu, lev znamení síly a beránek na znamení pokory a obětování.

VNĚJŠÍ VÝZDOBA
PRÁCE ŠTUKATÉRSKÉ

ŠTUKOVÉ VÝZDOBY HORÁCKÝCH ŠTÍTŮ

NA TŘEBÍČSKU

Na starých venkovských staveních převládá typ obrácených štítů do ulice. Bývají trojúhelnikové, lichoběžnikové a též i zubaté. V průčelí jsou ponejvíce tři okna. Štít má výklenek se soškou některého svatého a dva výhledy. Na průčelí je nejvýznačnější štuková výzdoba. Kolem oken už skoro všude podlehla zkáze při výměně nových, větších okenních rámů. Štíty však se namnoze ještě honosí původním bohatstvím, které jak letopočty dokazují, pocházejí jednak z doby po napoleonských válkách až do zrušení roboty, jednak z doby po Prajzech /po r. 1866/. Nejmladší letopočet vykazuje rok 1902. Slohově možno rozdělit toto lidové štukatérství vzhledem k Třebíči do dvou oblastí: na západní a východní. Pokud bylo zjištěno, jsou v západní oblasti nejbohatěji zastoupeny Heraltice a vykazují devět domů: č. 6. L. P. 1845 s bohatou výzdobou ve štítě nad výhledy /okénky/, č. 16. L. P. 1846, s mimořádně bohatou výzdobou nad výhledem a ve výklenku pro sošku, č. 17. ve štítě s ozdobnými pilastry, č. 21. se zubatým štítem a letopočtem 1821, dům č. 25 s lichoběžnikovým štítem a letopočtem 1830, /tab. IX./, č. 29. s ozdobným okénkem ve štítě, s pilastry a r. 1816, č. 30., 40. a č. 77., /tab. VIII./, se zubatým štítem a letopočtem 1877. Brancouze mají sedm domů zdobených štukaturou, Chlum též sedm a Okříšky dva: hostinec u Divišů /1823/ a dům č. 47. /1840/. V Štěměchách jsou štukovou prací okrášleny domy: č. 7., 26. a 27., v Nové Vsi č. 16. /1886/.

Štukatura této oblasti je silně ovlivněna slohem empirovým, avšak charakter lidové tvorby je zřejmý. Mistrovi se nejednalo o architektonický podklad; měl na mysli pouze dekorativní účinek. A proto všechny ty pilastry stojí bez důvodu samy pro sebe, aniž by něco podpíraly. Stejně je tomu i s nárožním kvádrováním. Jen rámování kolem oken je na svém místě. Jinak všechna výzdoba sestává z oněch rozkošných empírových girland pod dolní římsou oken nebo štítových výhledů, z rozmanitých ratolestí nad okenním pažením, z věnečků s letopočty a mo-

nogramy i z kvítků porůznu pohozených nebo vsazovaných do rohu rámování.

Ve východní oblasti má štukatura jiný ráz. Ačkoliv jsou stavení datována až po r. 1866, zachován je sloh, který se drží starobylé symboliky. Je to především slunce ve tvaru prostého kruhu nebo kruhu vyplněného šesticipou hvězdici /tab. IV./. Tvary stromů v květináčích představují zemi. Obě tato znamení možno klásti původem snad až do dávnověku. Jejich počátek bychom nalezli v Evropě ve starém Řecku, kde bůh Slunce byl ve velké vážnosti. V těchto znameních projevuje se úcta k živlům: slunci a zemi.

Kromě těchto znaků jsou průčelí domů zdobena plastickými, pásovými vlysy, /tab.V./. Jedním je oddělen štít od přízemí domu, druhým bývá lemován lichoběžníkový štít pod okapem nebo jím bývá oddělen vrchol trojúhelníkového štítu. Pás vlysu je utvořen buď z pletiva celých kroužků nebo z horních půlkroužků, avšak i přes sebe překládaných půlkroužků horních a dolních. Střed v lysu je zdůrazněn větším slunečním kruhem s šesticipou hvězdicí. Tím tvarem je také pás na obou stranách ukončen, avšak jen v šířce vlysu. Lidově se této plastické výzdobě říká "preclíková".

Stromky jsou v Číměři znázorněny jako stylisované větévky rozmarýnu, /tab.IV./, vsazené do prostého květináče, v Pozďátkách v podobě palmového listu v kořenáči podobném hmoždíři s oušky a v Dobré Vodě má strom skutečný kmen i tři větve s listy a vyrůstá z kořenáče nahoře užšího a dole širšího. Ve Smrku a v Hostákově je strom proveden jako pouhý trojlist sklenutím štítového výhledu /okénka/, jehož rámování znamená sám kořenáč.

Všechny tyto štukové práce na průčelích domů v Pozďátkách, Střížově, Číměři, v Hostákově a ve Smrku jsou téhož slohu a proto je možno soudit, že jsou dílem jednoho výtvarníka nebo jedné dílny. Podle sdělení Františka Vlčana, výměnkáře na č. 4. v Hostákově /nar. 1.VII.1867/, prováděl fasádu na jejich domě při přestavbě 1876 zednický mistr a fasádník Hnizdil ze Smrku. Dle matriky ve Vladislavi Jan Hnizdil, zedník v Pozďátkách, narozený r. 1838 v Odunci, syn Josefa Hnizdila, čtvrtláníka, oženil se do Smrku r. 1863 . - Měl syna Františka , nar. 1864. Byl též zedníkem a r. 1890 se oženil v Pyšelu s Rozálií Vlašinovou. Žili ve Smrku. Měli syna Ludvíka, který žije dosud.

Jan Hnízdil byl tedy ten, který přestavoval dům u Vlčanů v Hostákově. Podle zachovalého data 1876 i podle jiných dat a fasád téměř shodných s fasádou na Vlčanově domě možno soudit, že Jan Hnízdil byl tvůrcem vší té výzdoby. Kromě těchto uvedených domů a míst se dá počítati s prací Hnízdilovou i jinde.

Plastická výzdoba Hnízdilova na horáckých staveních je osobitá, starobylým vzorem kulturně hodnotná a pro horácké lidové umění významná. Vzhledem k jeho zjištěnému původci možno ji nazvat jeho jménem, t. j. výzdobou Hnízdilovou; vzhledem pak k jeho prvnímu působišti, Pozďátkům, též štukaturou pozďátskou.

PRÁCE ZE DŘEVA

V S T U P   D O   D O M U

P R Á C E   Z E   D Ř E V A

V R A T A

Na Slovácku se vcházelo do některých domů žúdrem, které podnes bývá malováno pestrými ornamenty. To je chlouba! Hned vedle však činí veliký opak praobyčejná stodolová vrata s rovným přepažením, která se otvírají ven, do ulice.

Vstup do domu na Vysočině frontových domů tvoří vždy sklenutý oblouk a vrata, která se otvírají dovnitř. Jsou to vrata "šalovaná" a zdobená sluncem. Na příchozího působí jako vlídné "pěkně vítám".

Tab. XI. Šalovaná vrata jsou rozdělena vždy na tři části. V nejhornější září půlslunce; na každé půlce vrat čtvrt slunce, takže dohromady vzniká celé slunce. Na některých vratech však bylo na každé půlce vrat celé půlslunce. Vrata tedy byla zdobena dvěma půlslunci. Střední část vrat činila různá výplň. Buď se kladla prkna vodorovně, nebo se sestavovala porůznu šikmo nebo středově. Nejspodnější část vrat se ztužovala dvojnásobnou vrstvou prken. Vrata pak nesla trojí symbolickou sestavu ž i v l ů : slunce, vody, země.
Taková vrata jsem vídal v rodném městečku Rouchovanech skoro na každém druhém domě.

Tab. XII. Střední část však mívala sestavu i jinou, jako například u Rožnovských v Rouchovanech. V Račerovicích
Tab. XI. jsem objevil dvojí vrata s hvězdou u Svobodů a jejich sousedů. Taková vrata s hvězdou byla též v Radkovicích. Vrata však tvořila i jiná výzdoba. Jedněm se říkalo "rámečková". Existence tohoto slohu vrat se vztahuje na rozsáhlé okolí celého kraje.

D V E Ř E

Na Dolsku t. j. na Mor. Krumlovsku je patrno, že ve stavebnictví zasahoval až tam jihomoravský-slovácký sloh. Vstup do domu činil "žundr" - slovácké "žúdro". Zachován je v Bohuticích; v Trstenici, v D. Dubňanech u Šustrů - Juránků, dva žundry v H. Dubňanech dnes již asi neexistují. V Rakšicích to byly dvě doškové chalupy s valbovými střechami. Ve Vémyslicích se dosud říká vstupním dveřím žundr.

Tab. XVI. XVII. XVIII. V žundru t. j. ke vstupu do domu patří dveře. Na těch si dávali stolařští mistři a řezbáři záležet. Dokladem jsou dveře na domě se žundrem u Tomků v Horních Dubňanech č. 42., v Dukovanech č. 151. u Maštalířů a také v Mohelně na domě č. 126. V Dolních Dubňamech žil stolař a řezbář Antonín Kavka, * asi 1850 a jeho syn Cyril. V H. Dubňanech to byl stolař Šikula. Možno soudit, že právě od nich mohou pocházet tyto řezby na dveřích.

Tab. XV. XIV. V Rouchovanech měli podobné řezby na dveřích na č. 54. u Krysů. U Šťastnů č. 45. měli dveře se sluncem.

PRÁCE ZÁMEČNICKÉ A KOVÁŘSKÉ

PRÁCE ZÁMEČNICKÉ A KOVÁŘSKÉ

Vstupujeme-li do domu ať vraty nebo dveřmi a přitom vnímáme jejich výzdobu, neopomeneme si všimnout také klik a zámků. Zajímavá jsou též táhla. To bývají samé zámečnické ruční práce.

Tab. XX. Táhlo je kovový kotouč na hřídeli, opatřený na jed-
Tab. XXI. né straně šroubem. Hřídel se prostrčí dveřmi. Na jedné straně zůstane kotouč, na straně druhé se upevní šroubovou maticí.

Nač bylo táhlo?

Když se dveře zavíraly, nebrala se do ruky jen klika, ale táhlem, umístěným uprostřed dveří, asi ve výši kliky, se dveře ještě přitáhly.

V Čichově jsem našel mezi jinými kliky v podobě S, ukovanou v podobě dvou hadů. Takové esovité kliky se vytvářely i v jiných podobách, jak je patrno
Tab. XIX. na přiložené tabulce.

Tab. XX. I ta nejprostší klika je umným zámečnickým výrobkem, avšak kování, jež tvoří okolí kliky, projevuje se přímo formou a někdy i poetickým obsahem jako ornamentální umělecké dílo.

Tab. XXI. Ke kovářským pracím patří okenní mříže, kování a panty na dveře. Prováděly se zažhava z tzv. ráfového či pásového železa. Dálo se tak rozsekáváním železa na mříže do oken.

Tab. XXI. Na dveře obytných částí domu provádělo se kování
Tab. XXII. složitějším způsobem i dovedněji a to nejen rozse-
Tab. XXIII. káváním, ale také vysekáváním a rozklepáváním. Taková práce však patřily všeobecně ke kovářské dovednosti. Ne však každý mistr byl stejně dovedný.

V Rouchovanech č. 56. byl dědičný kovářský dům. V minulém století v něm mistroval František Kočí. Měl tři syny: Františka, Leopolda a Ondřeje. Leopold, můj děd, se narodil v r. 1838. V tom domě byly v polovině 20. stol. všechny dveře opatřeny uvedeným kováním a panty. Všude v okolí jsem se shledával s takovými pracemi. Bylo to prostě lidové umělecké řemeslo.

VNĚJŠÍ A VNITŘNÍ
VÝZDOBA

V N Ě J Š Í   V Ý Z D O B A   S T A V E N Í

Stěny domů se líčily bílým vápnem, podrovnávky černě nebo popelavě. Okna se orámovala žlutě, zeleně nebo i modře. Byl-li dům barevně, rámování oken se provádělo bíle. Tak se hlavně líčily řadové domy na Horácku.

Na Dolsku byla na štítových domech výzdoba poněkud barevnější. Dům se sice též olíčil nabílo, ale podrovnávky bývaly modré nebo zelené. Na jejich dolním konci přímo u země táhl se pruh červenou hlinkou asi na dva až tři prsty široký a podle něj právě tak široký pruh bílý. Nakonec se podél celé podrovnávky již po samé zemi nalíčil pruh asi na píď široký cihlářskou hlinou až i třikrát přes sebe, takže po zaschnutí bylo podél domu vše pěkně uhlazeno.

K D Y   A   J A K   S E   L Í Č E N Í   P R O V Á D Ě L O

Na Dolsku se ponejprv líčilo k velikonocům, podruhé na hody.

Na Horácku se líčívalo před Božím tělem a na místní pouť.

Když jsem chodíval na velikonoce jako student z krumlovského nádraží domů do Rouchovan, bývalo to ve středu před Zeleným čtvrtkem a procházel jsem Dobřínskem, Dolními Dubňany i Dubňany Horními i Rešicemi, vídal jsem na staveních, jak místa po odduté omítce jsou vymazána nyní již zasychající hlínou a připravená na líčení. Když jsem se po svátcích vracíval, skvěly se všechny domy sváteční čistotou a úpravou.

Jak se líčilo?

Byla k tomu potřeba putna rozdělaného vápna. Vápenné mléko se malounko namodřilo. To prý činilo zdi jakoby jasnější. Pak byla potřeba pořádná zednická štětka. Štětky byly dvě: široká a malá-úzká. Věnovala se jim při nákupu značná pozornost, ať již v obchodě nebo na jarmaku. To bylo nějakého prohlížení, ohmatávání a smlouvání.

Příprava na líčení.

Prvně se zkoušelo, je-li vápno náležitě rozpuštěno, aby nedělalo na zdi tzv. "židy". To se zpravidla stříklo vápnem na nějaký kámen. Když po zaschnutí se vápno objevilo sražené v podobě krupice, muselo se znova rozmíchávat. Až po stříknutí zůstalo hladké v jednom celku, potom se teprve mohlo líčit.

Na Dolsku líčívaly ženské jinak, než tam "výš". Přistavily žebřík ke zdi a od okapu začaly líčit směrem dolů. Putnu nebo kbelík měly zachycenou na háku na šprušli žebříku. Umět líčit, aby"neskákali židi po zdi", byla dovednost.

V kraji "výš" se panímámy vybavily na líčení trochu jinak Štětku nedržely v ruce, ale uvázaly ji na rahýnko tak, aby s ním byla skoro v pravém úhlu. Tak s upravenou štětkou dosáhly výš, nemusely stát na žebříku a tlačit si nohy na jeho příčce. Nedosáhlo-li se štětkou na rahýnku do patříčné výšky, vytlačil se vůz před dům, který tak posloužil jako lešení.
A tu se Dolačky smály Horačkám, že jim při líčení nadskakují břicha.

MALÍŘSKÁ VÝZDOBA UVNITŘ DOMU

Malováním se zdobily zpravidla síně a ostění oken. Hospodyně je prováděly ponejvíc samy, ale najímaly si též některou dovednější nádenici jak na líčení, tak i na malování.

Uvádím skutečný případ, který se udál v selském domě u Franců v Biskupicích /1909/. Chodil jsem k nim za spolužákem kamarádem Lojzínkem. Jednou však, když jsem k nim přišel, panimáma líčila kuchyň. Strop už byl nalíčený na tmavomodro, zdi byly bílé. Stůl, který jindy stával v rohu kuchyně, stál nyní uprostřed. Stálo na něm děvčátko Milenka, držela nad hlavou misku přitlačenou ke stropu. Panimáma chodila kolem a malou štětkou namočenou ve vápně malovala podle misky kruh. Když to bylo hotovo, panimáma řekla: "Tak! Slunyčko již je. Níčky ešče vězdyčke." Namočila do vápna husí peroutku a přímo rytmicky stříkala vápnem po tmavém modrém stropě. Po zaschnutí vypadal strop jako obloha s hvězdičkami a sluneem.

Stropy v kuchyních a síních se líčily namodro a zeleno v tmavých barvách, aby nebylo patrno, jak jsou začuzeny a znečištěny od much. Také se věřilo, že tyto dvě barvy jsou mouchám protivné a proto se prý v kuchyních tolik nezdržují. Mouchy bývaly ve venkovských kuchyních velmi veliká svízel.

A že tato praktická stránka se převáděla též na estetickou? Vždyť to přece představovalo oblohu - nebe, které vídal lid v barokních kostelích otevřené na nástropních malbách s anděly a svatými! To však prostý člověk nedovedl a proto setrvával při své lidové dovednosti.

A ještě něco o Biskupicích.
U Jedličků, posilků v Kleštínku zajímal mne jako kluka také malovaný strop v síňce. Byl nalíčen na světle modro a postříkán modrou barvou ve dvou odstínech. Byl jsem tím nesmírně zaujat, takže se mne tetička zeptala: "A tobě se to líbí?" - Kývl jsem: "Ale jak to děláte?" - "To só vlaštuvke, jak pod nebem lítají." - A dověděl jsem se, že se vezme kousek nějakého hadříku, namáčí se nejprve do světlejší modré barvy, pleskne se jím na strop, kde se otiskne _vlaštovka_. Zrovna tak se to potom provádí ještě tmavší modrou barvou. Strop pak vypadá, jakoby vlaštovky pod nebem opravdu lítaly.

Tab. XXIV. Nejkrásnější měli v Biskupicích vymalovaný strop v síni u Kuderů na městečku. Opět to byl tmavě modrý strop a na něm tři malovaná slunce s paprsky střídavě bílými a červenými. Dokola po okraji stropu samé bílé hvězdičky. Při zemi modrá podrovnávka, dole červeně lemovaná. Slunce se malovala přes patronku, hvězdičky byly vápnové otisky hvězdiček vykrájených v půlce bramboru.

Dnes již nevím, která panimáma a kde to bylo /v Mor. Krumlově?/, mne poučovala, jak se malovaly tulipány nad podrovnávkou v síni na ostění dveří. Byly to opět jen otisky palcového bříška na ruce. Bříško se potřelo hadříkem namočeným v červené hlince a otisklo se na zeď. Stopky a listy se již doplňovaly štětečkem zelenou barvou.

Ostění dveří a oken se nelíčívaly jen bíle jako ostatní stěny, ale též na světle zeleno, modro nebo růžovo. Na tato ostění se dělaly otisky malou mořskou hubkou v tmavé modré, zelené, červené i hliněné barvě.

Tab. XXVII. Tak vznikaly jakoby kytičky fialek, poměnek, ale též i růžičky nebo také kočičí tlapky.

Tab. XXV. V Rouchovanech, č. 46. u Šťastnů na Kopečku měli ve světnici strop velmi zajímavě pomalovaný. Uprostřed stropu štukový kruh, v něm šesticípá modrá hvězda /slunce/ a kolem v letu zelené divoké husy

Tab. XXVI. V kuchyni nad výklenkem pro sporák kráčela řada opět zelených hus.

U Vobornů, též v Rouchovanech, namalovala panimáma kolem stropu pás jetelových lupínků. Byly malovány přes patronku stejně jako u Šťastnů husy. Patronky však se tvořily podomácku. Tehdy, ještě před první válkou, chodili chlapci do měšťanky. Z jejich výkresů se vhodné vybíraly a z nich se vyřezávaly patronky. Napouštěly se fermeží, aby ztuhly a aby déle vydržely.

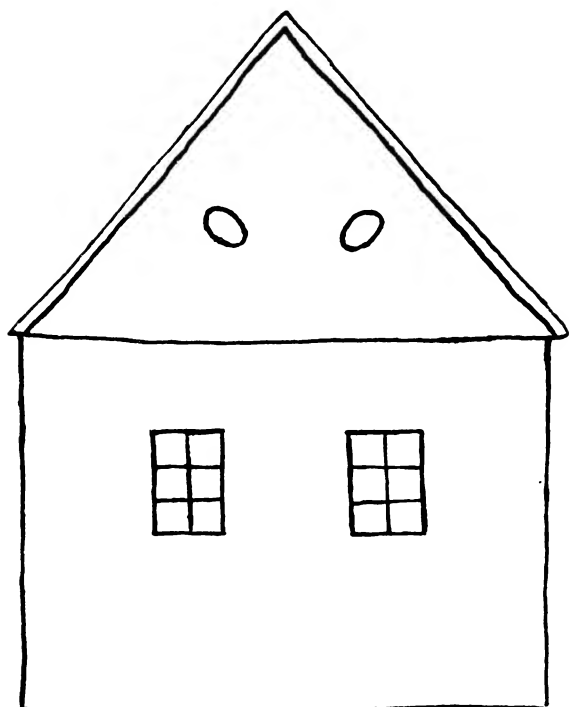
ÚPRAVA OHNIŠTĚ

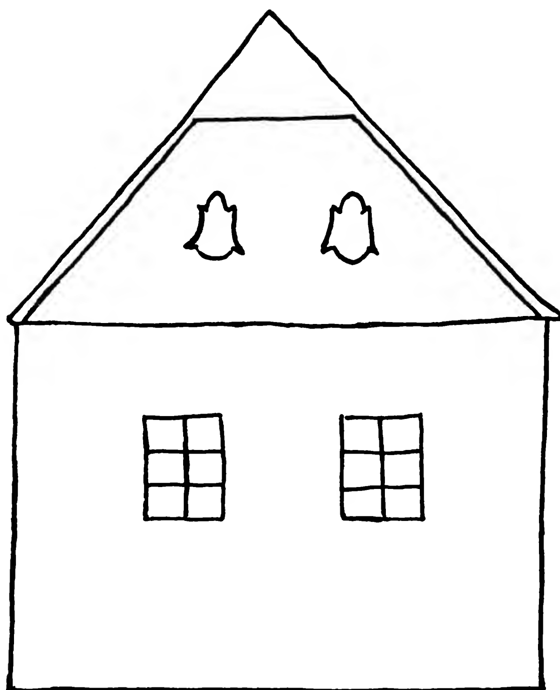
Dokud se vařívalo na ohništi v černé kuchyni, bývala jí vždy po nějakém roce věnována pozornost také líčením. To se neprovádělo vápnem, nýbrž cihlářskou hlínou. Stěny nad ohništěm a také komín se dokonale ometly ze sazí a pak teprve se líčilo. Provádělo se to vícekrát za sebou. Když nános hlíny zasychal, přitlačoval se prsty. Otisky prstů zanechávaly jakousi plastiku, což se nedálo jen náhodně, ale v určitém rytmu. Tak vznikal plastický vzor.

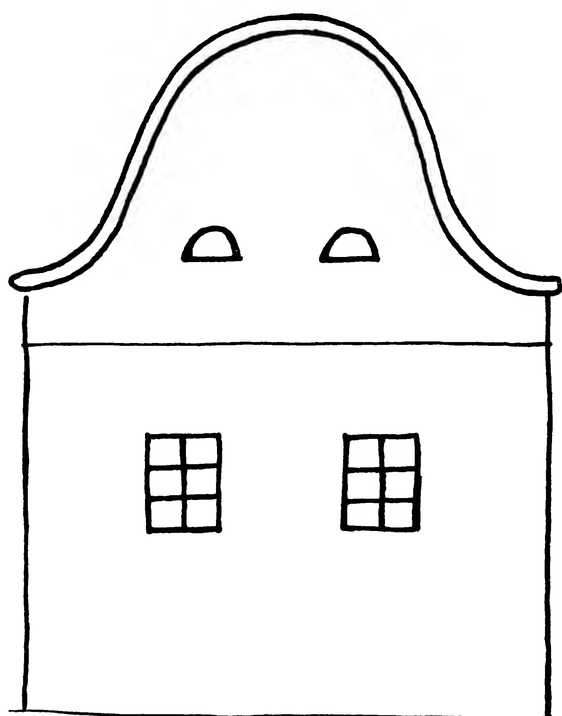
Tab. XXVII. Vyprávěla mi o tom panímáma Velebová ve Střížově. To prý poznali, když bořili černou kuchyň i komín. Jak se toto rytmické omítání provádělo, ukazovala panímáma třemi prsty na stole. Těmi se táhlo odzhora dolů ve zvlněných linkách, ale ne v jednom tahu, nýbrž pp kouskách.

Co však tyto plastické vlnovky mohly znamenat? Přichází na mysl zakončení komínu nad středem plastickým hádkem hospodáříčkem, který prý přinášel štěstí do domu a který přebýval pod ohništěm. Nebo ty vlnovky znamenaly vodu jako nepřítele ohně a tím i jemu pohrůžku, aby domu neškodil? A což, kdyby se tyto výzdoby prováděly štětcem a bílým vápnem?

Domnívám se, že netřeba považovat výzdobu ohniště u Velebů ve Střížově za ojedinělou. Nutno ji považovat za praktickou tradici a proto jistě prováděla se ve všech obydlích. Zdali právě plastické vlnovky byl všeobecný způsob, nelze říci, ale je možno se domnívat, že praktická potřeba to vyžadovala a událost u Velebů je toho důkazem.

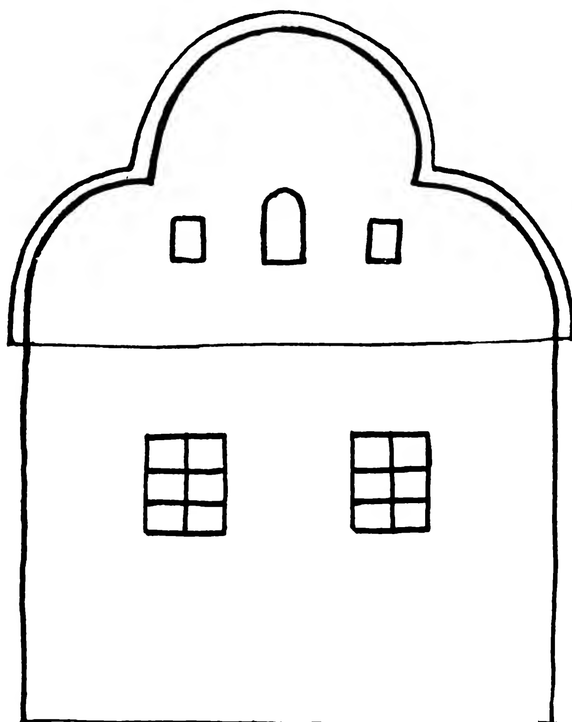

Schéma domovních štítů 1.

Tab. 1.

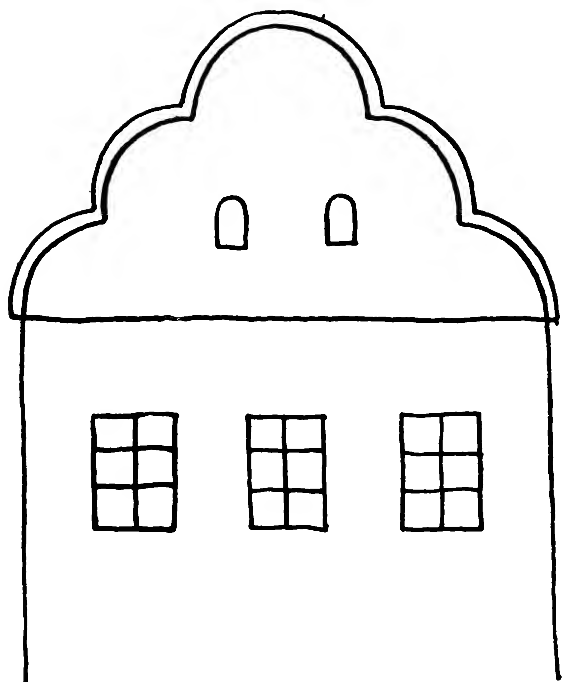
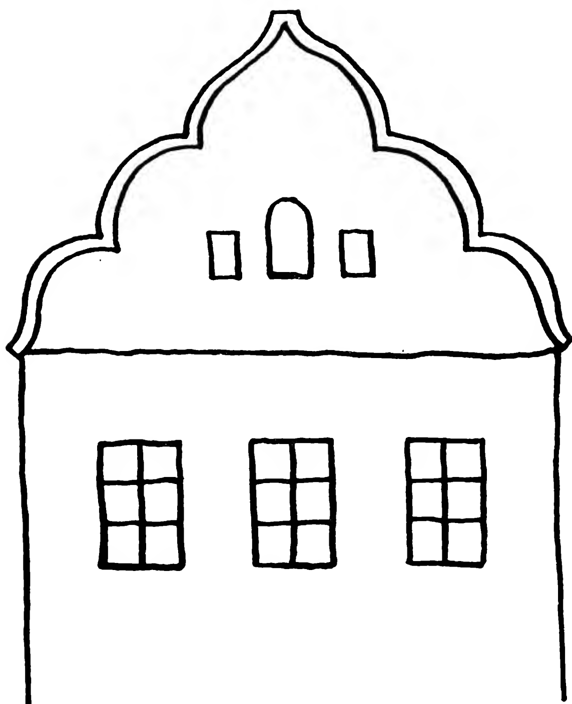
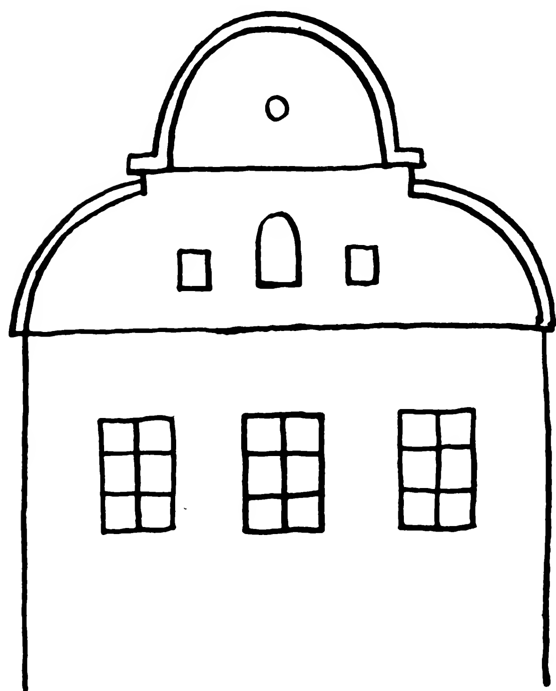
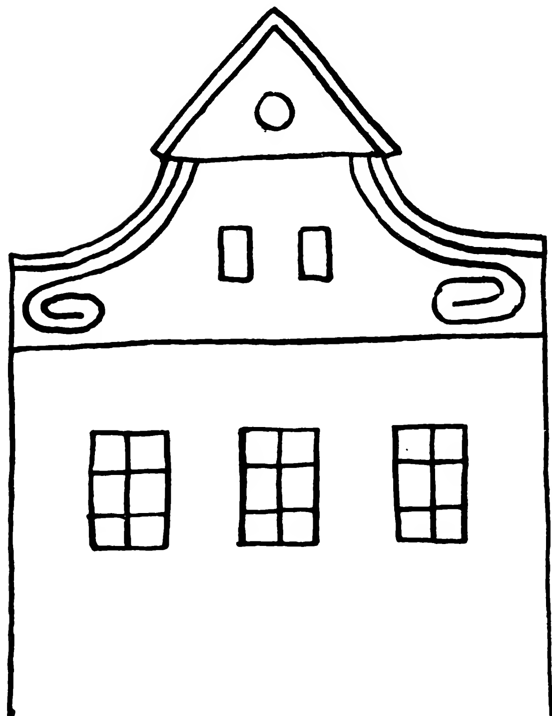
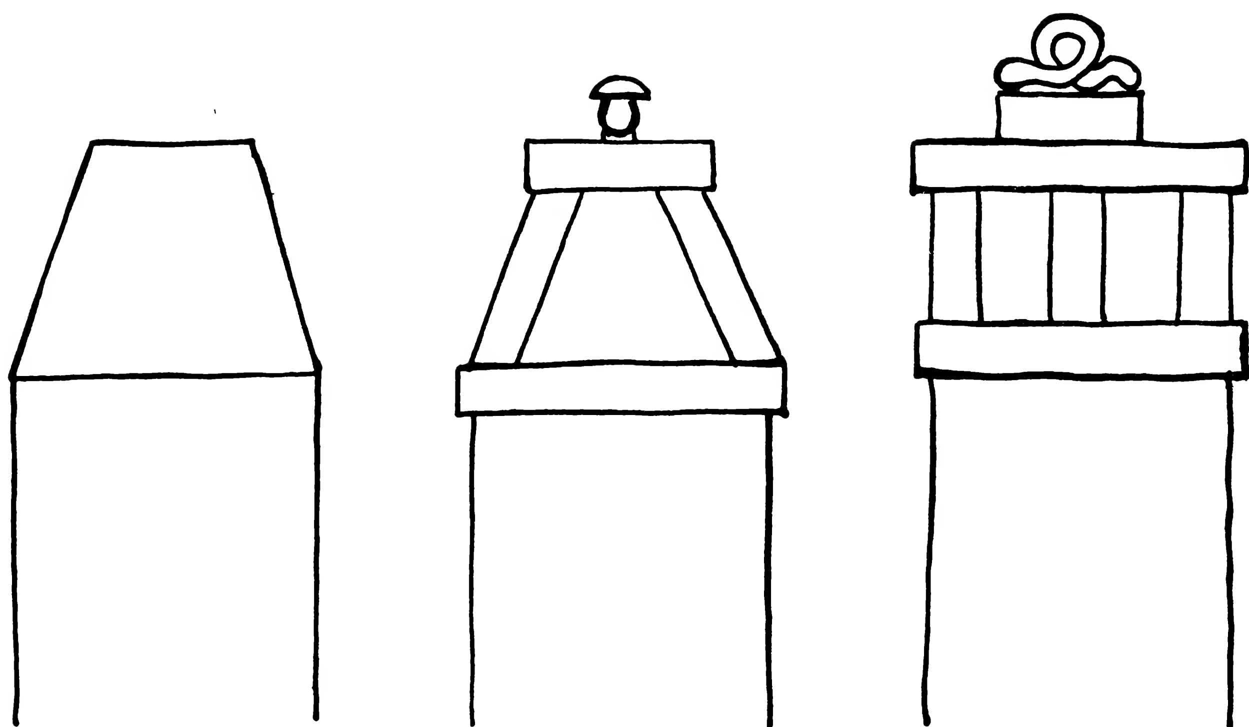
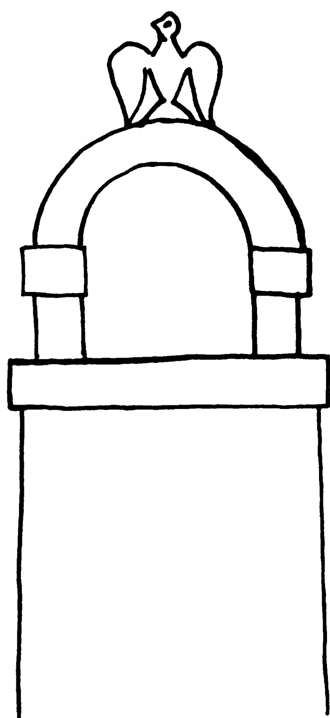
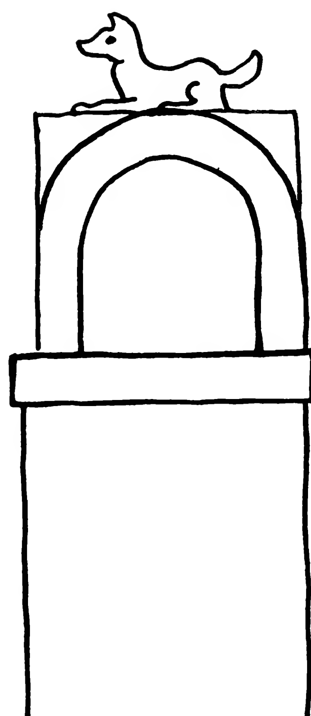

Schéma domovních štítů 2.

Tab. II.

Komíny.

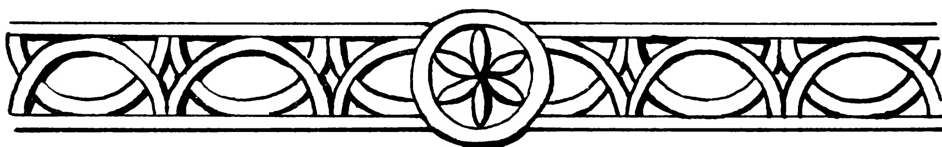
Tab. III.

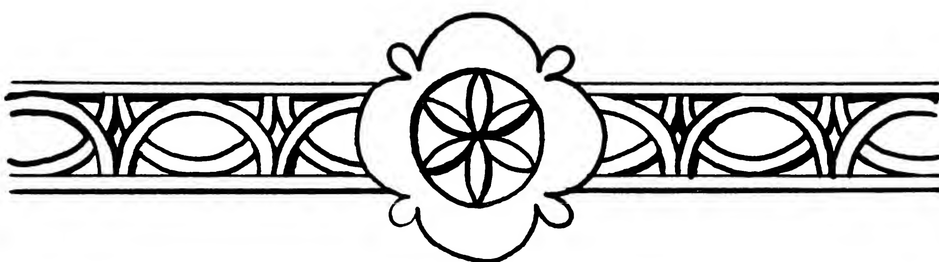

Štuková ornamentika Jana Hnízdila na horáckých staveních na Třebíčsku. Stromy: symbol země a sluneční znaky

Tab. IV.

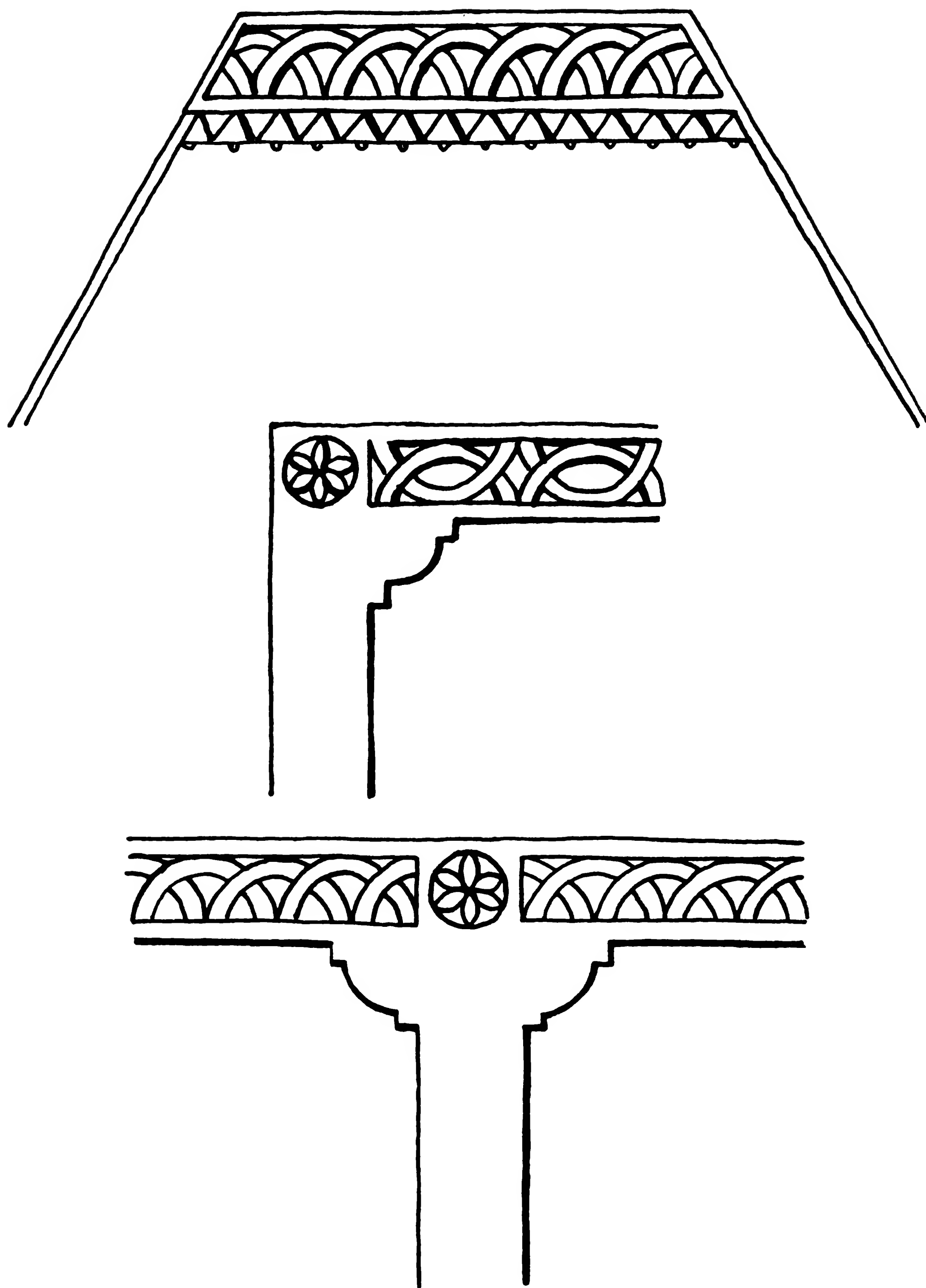

Štuková ornamentika
Jana Hnízdila na
horáckých staveních
na Třebíčsku

Ozdobné pásy t.zv. preclíkové, doplňované slunečnimi
hvězdicovými znaky

Tab. V.

T. zv. preclíková štukatura na horáckých staveních

Střížov U Hájků, u Doležalů - Cejpků

Tab. VI.

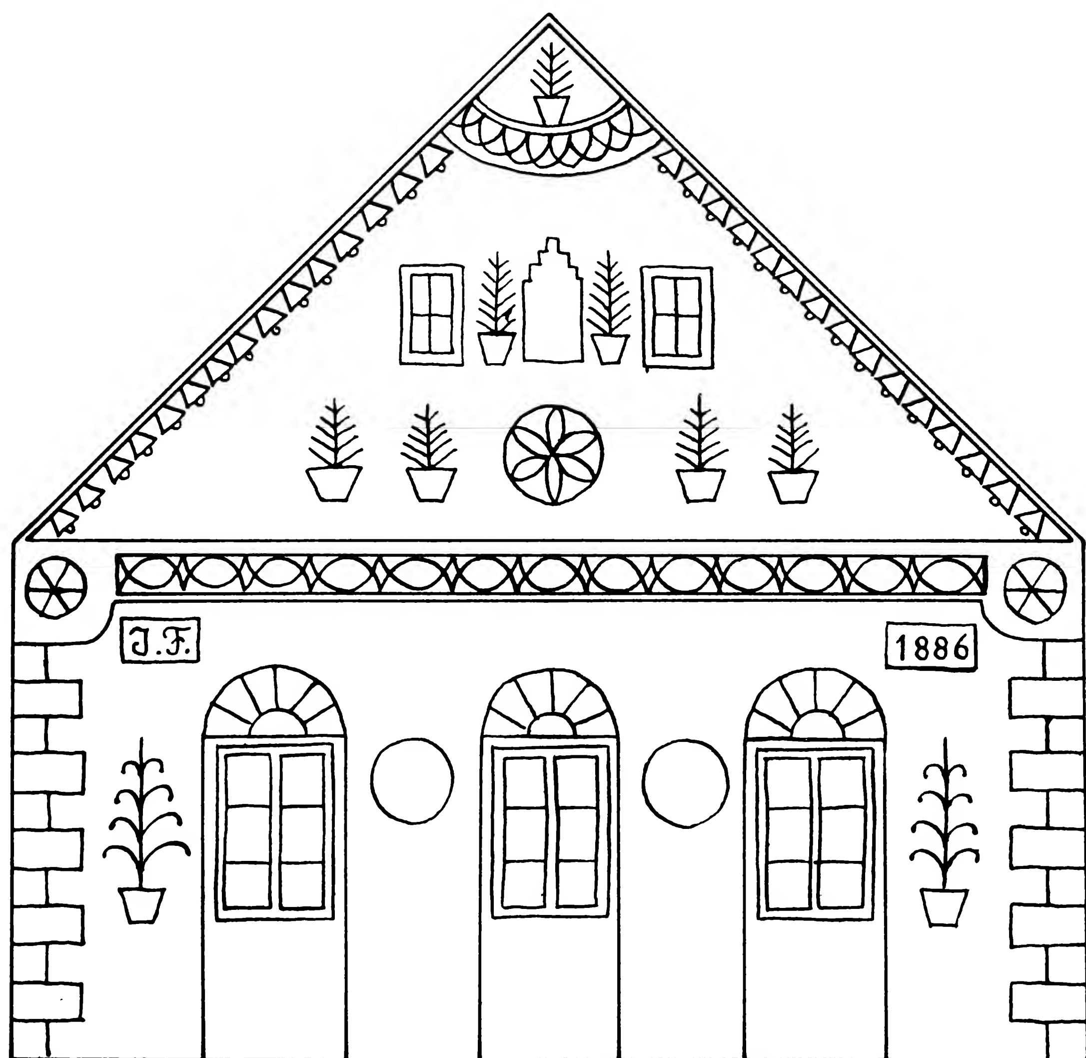
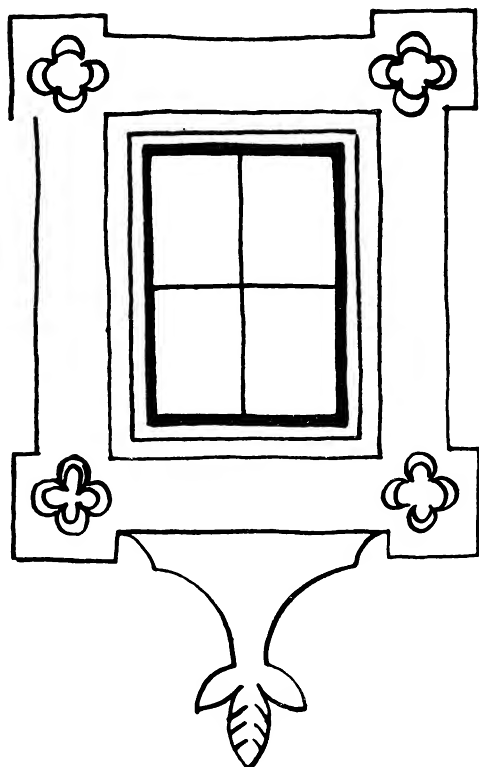
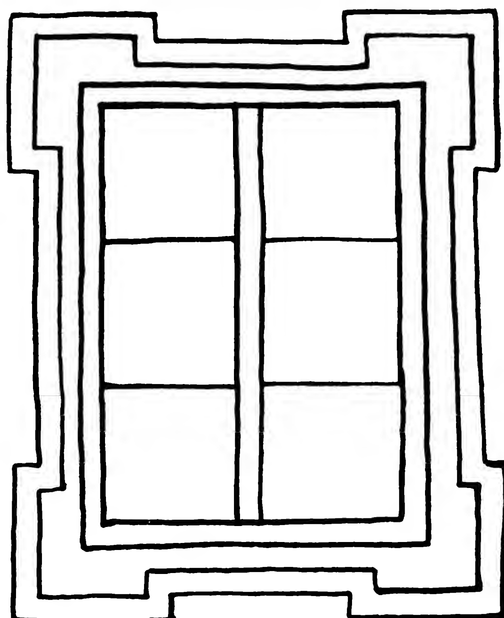

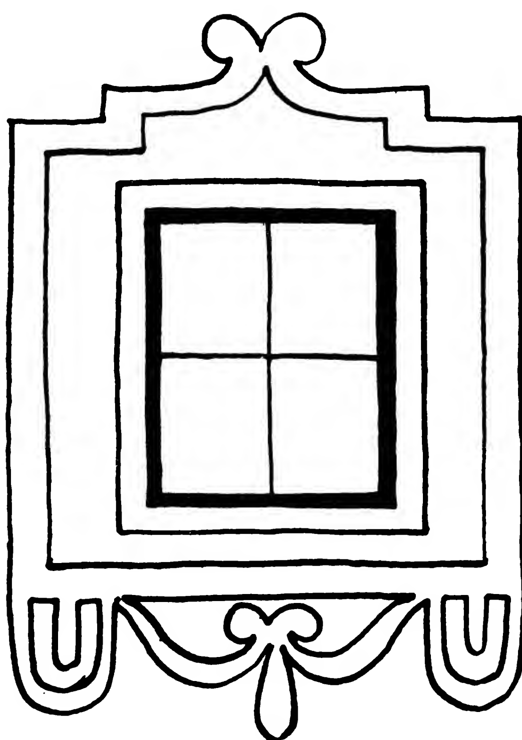
Schéma štukaturské výzdoby

průčelí domu na Třebíčsku.

Tab. VII.

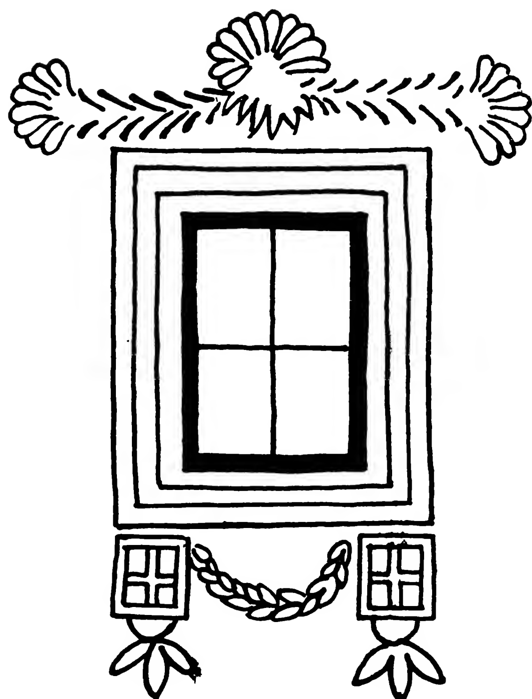

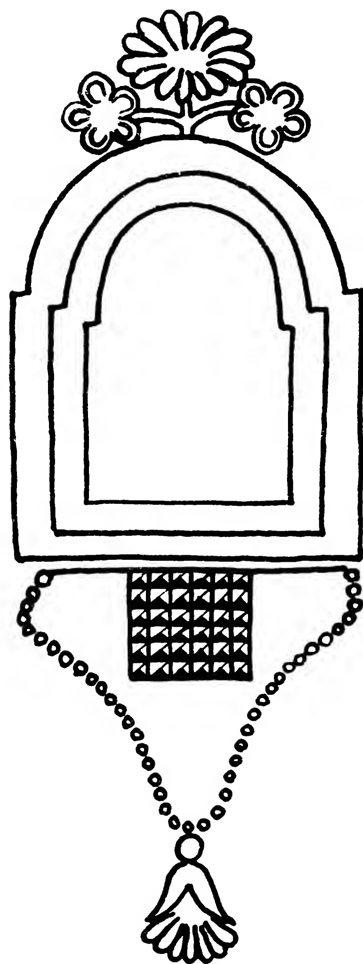

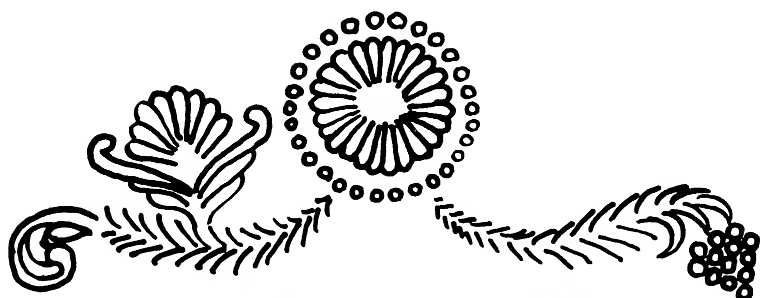
Heraltice č. 29. Heraltice č. 30

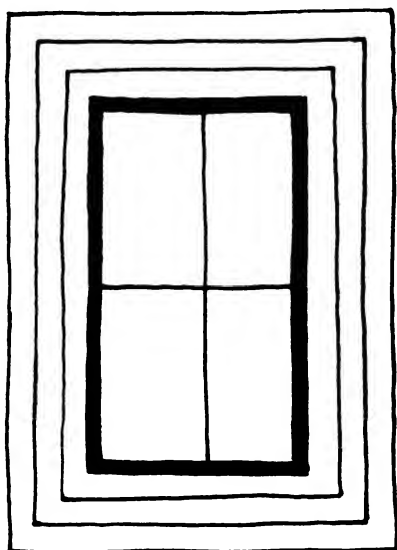
Okříšky č. 47.

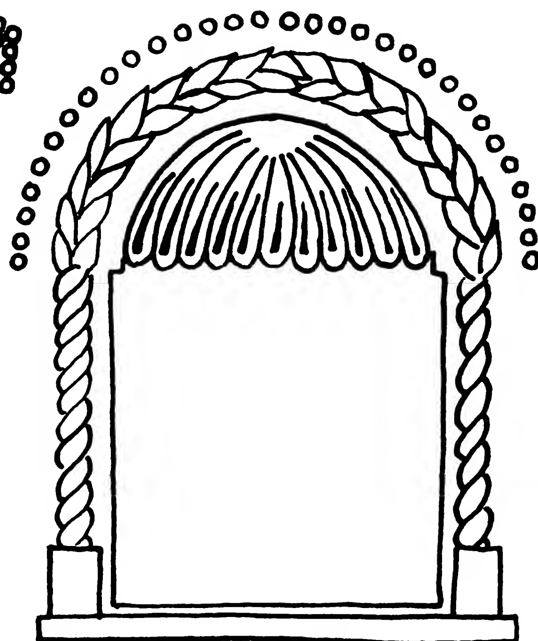
Štuková fasáda na štítě domu
Heraltice č. 25

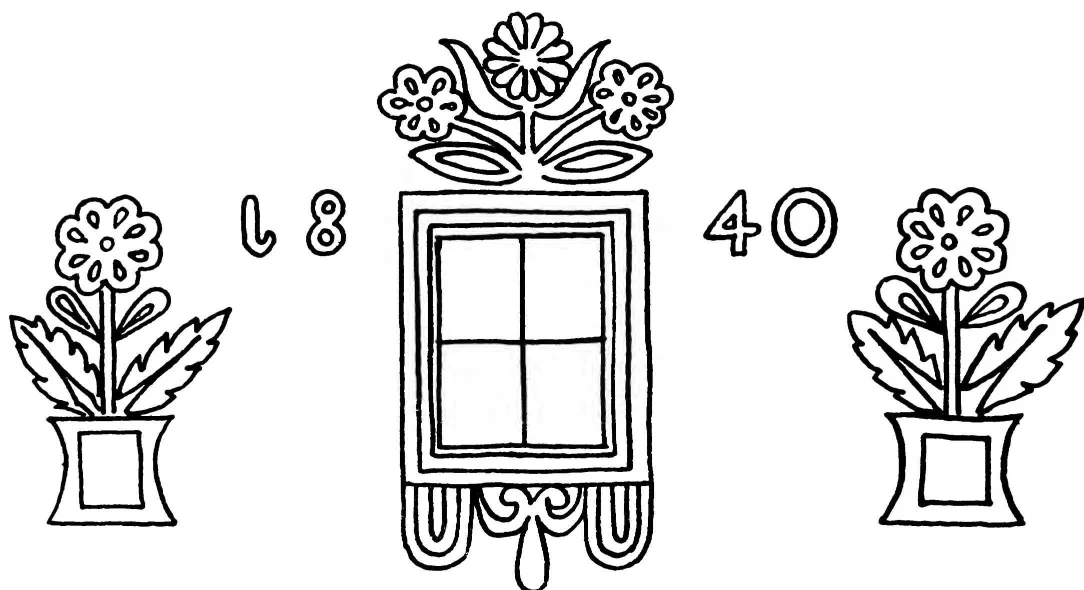

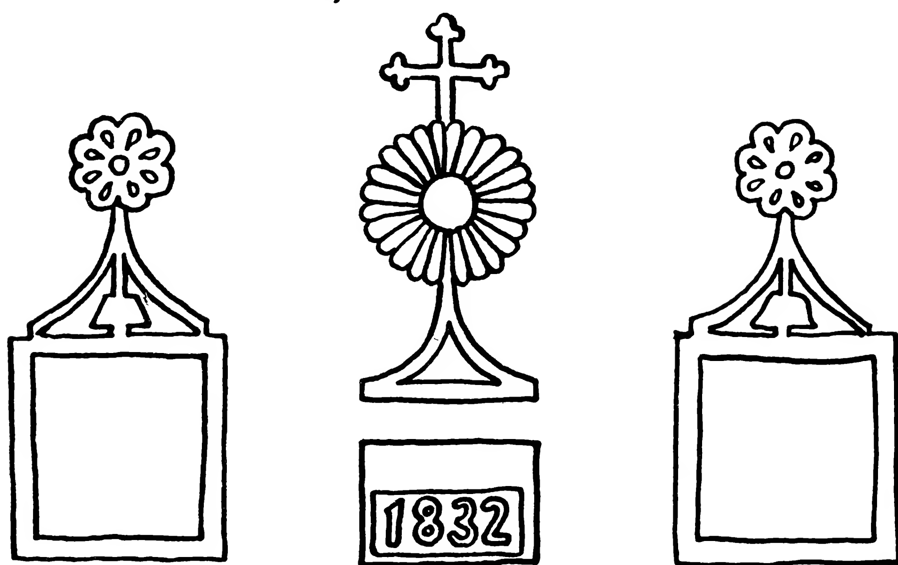

Štuková fasáda na štítě domu. Heraltice

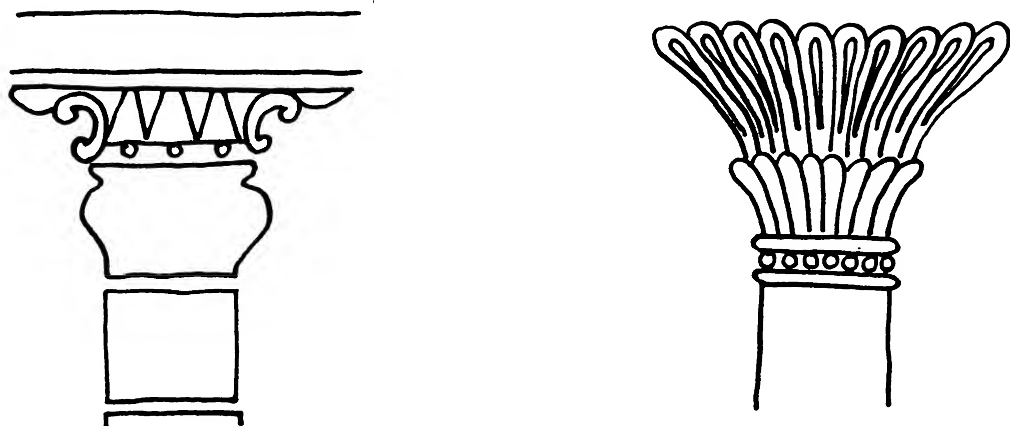
Tab. IX.

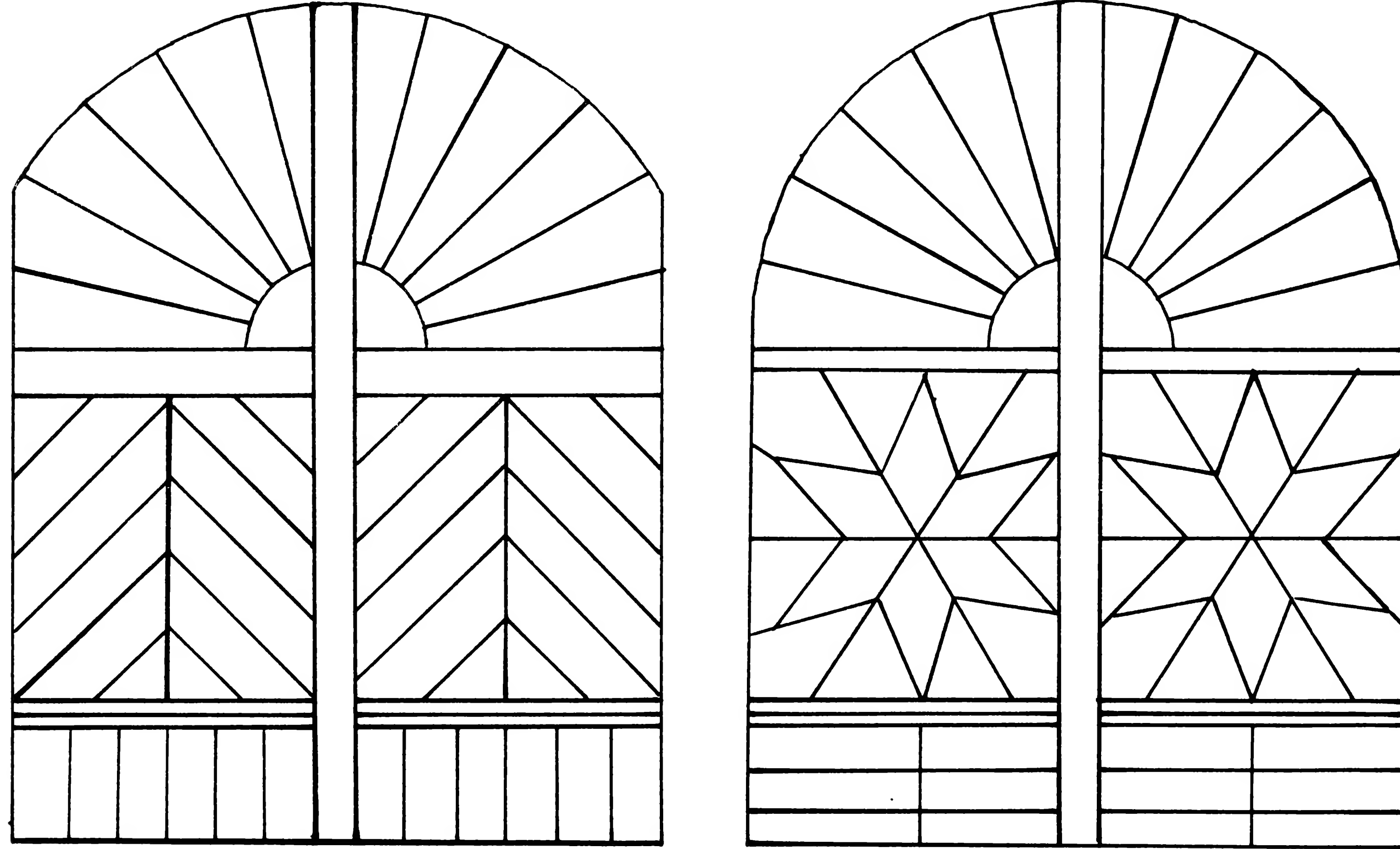
Okříšky. Štít domu č. 47

Okříšky. Štít domu hostince u Divišů

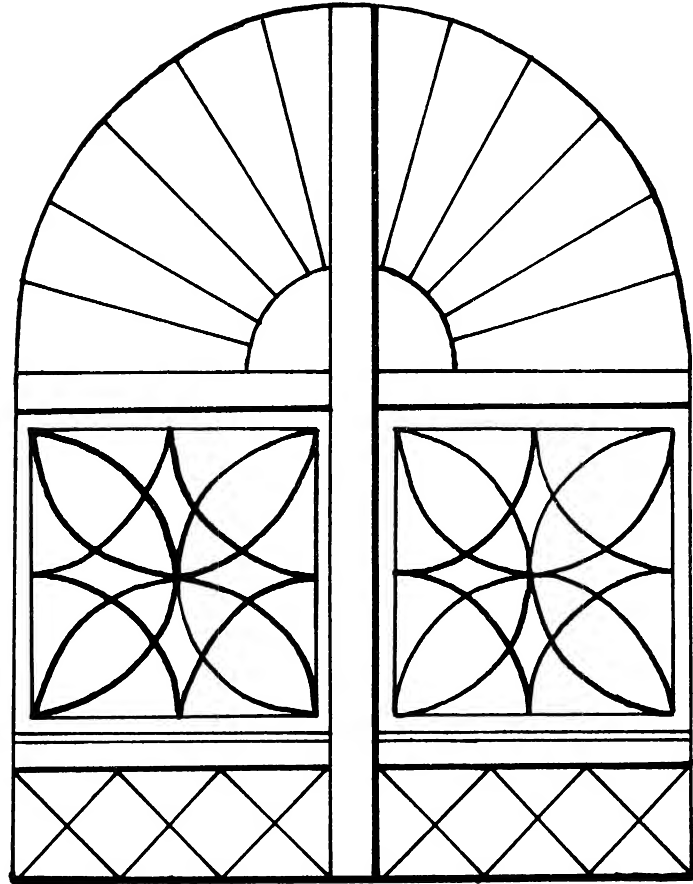
Heraltice. Ozdobné pilastry.

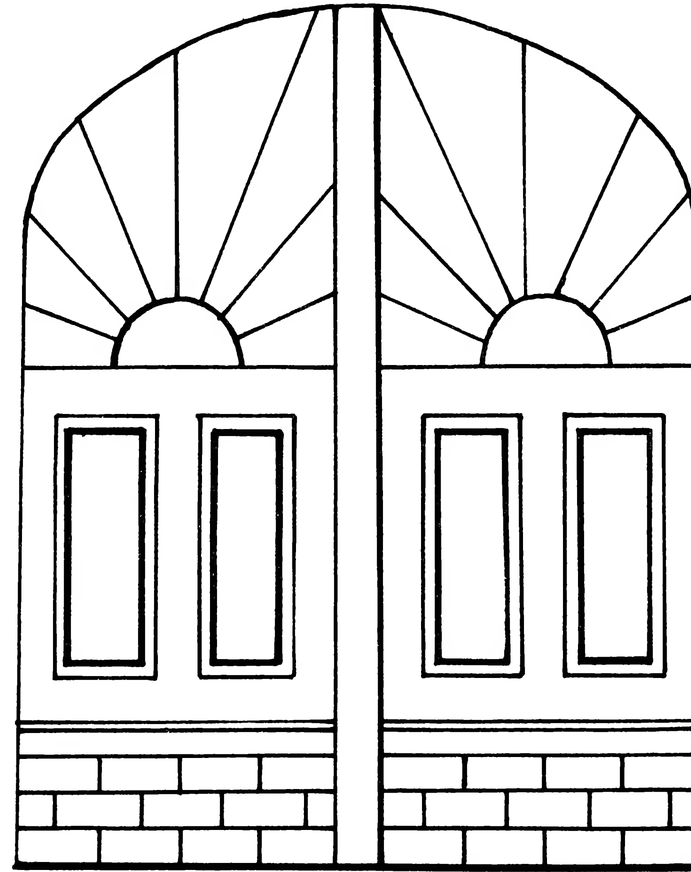
Vrata se sluncem

Běžný způsob   Račerovice, u Svobodů

Tab. XI.

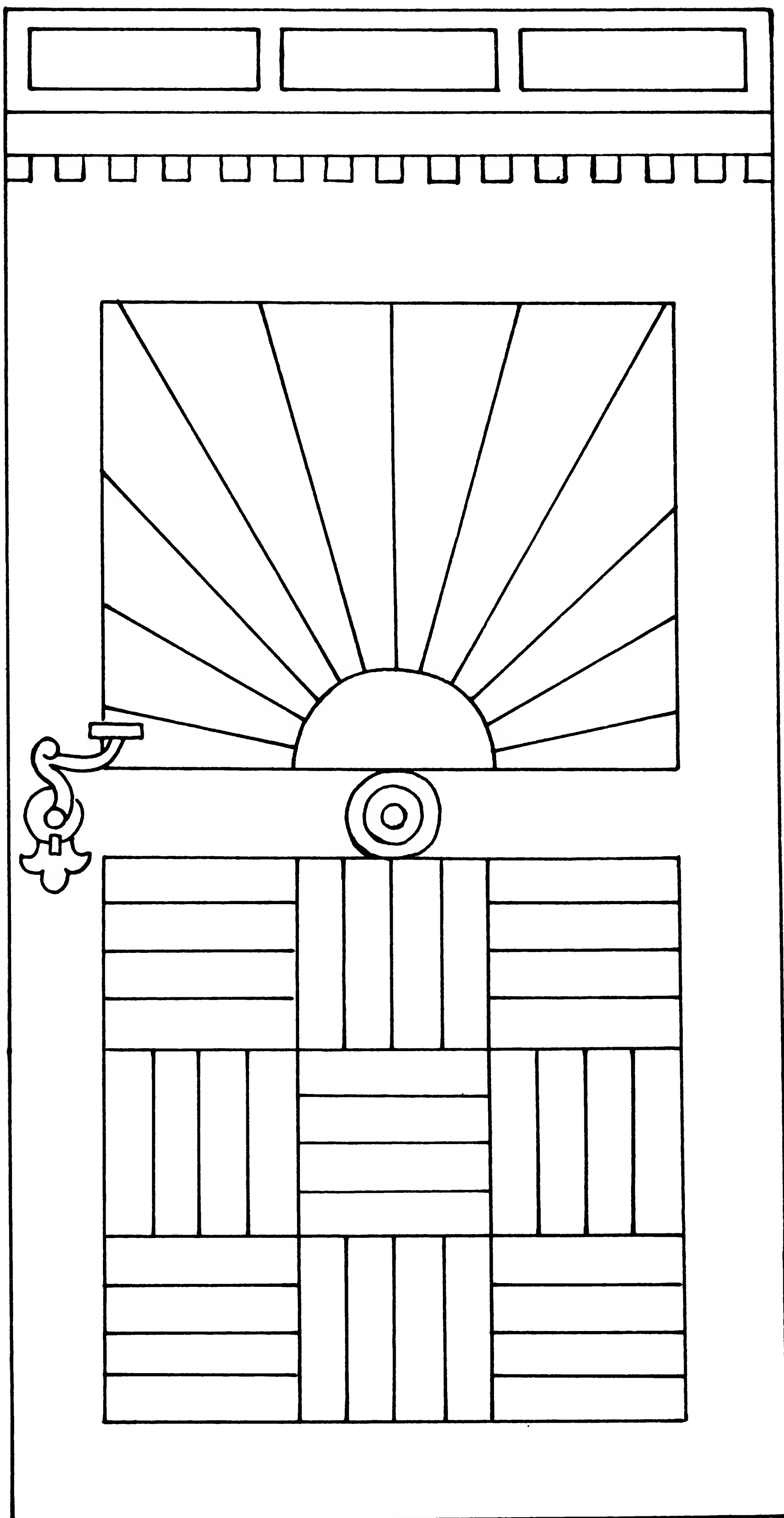

Vrata se sluncem
u Rožnovských

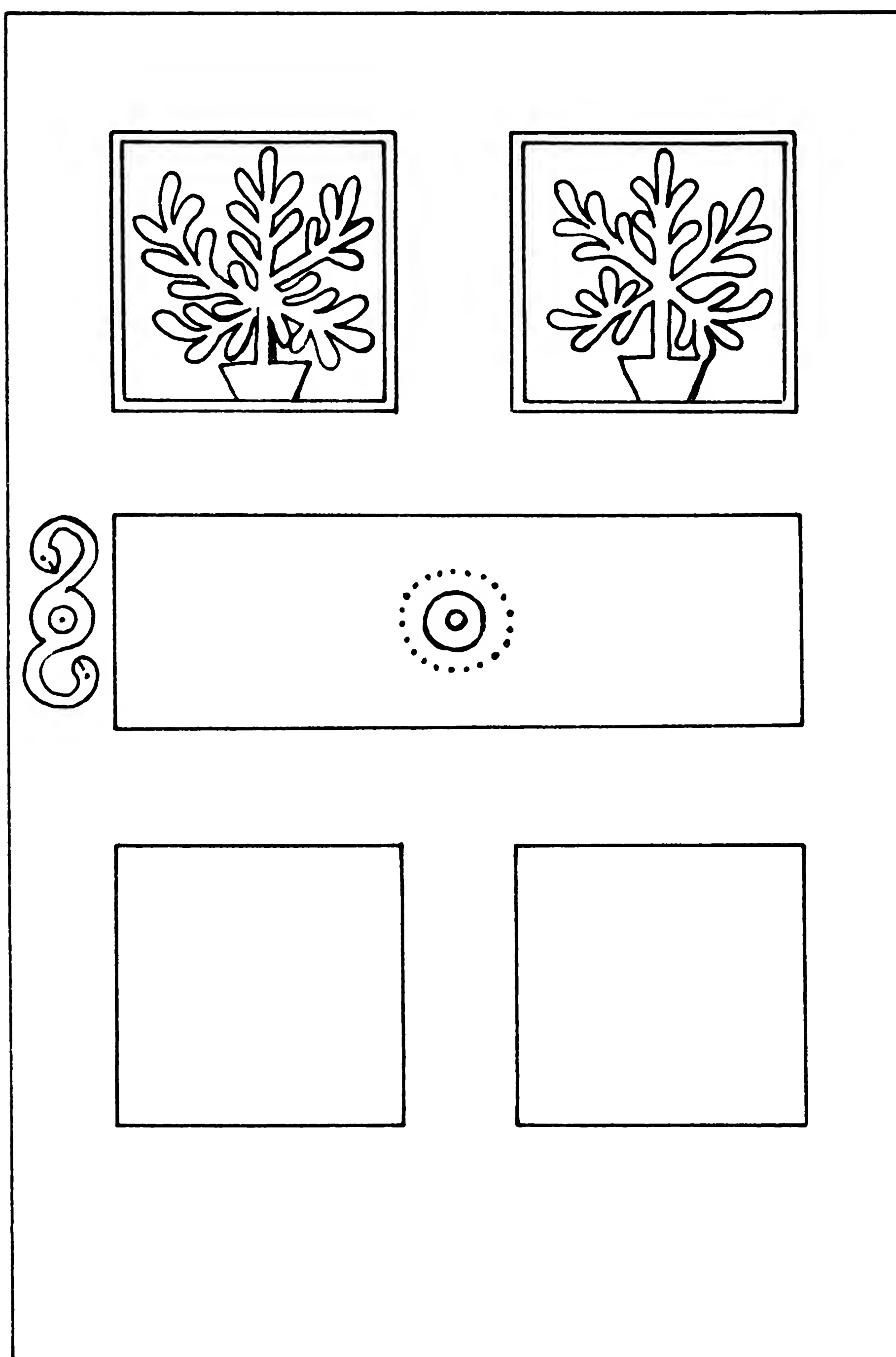
Rouchovany
u Šťastnů, č.46

Tab. XII.

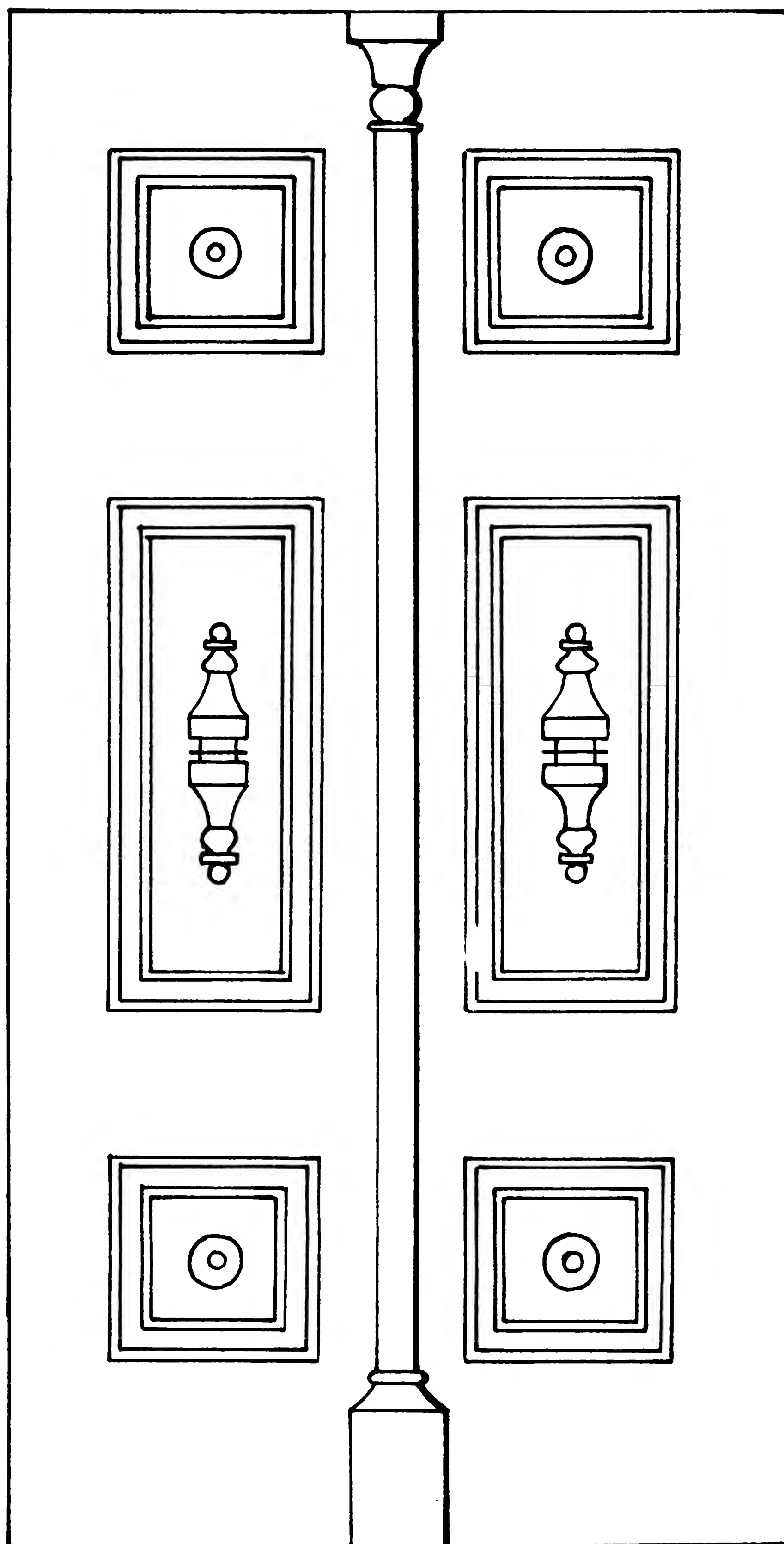
Rouchovany, č. 45. Dveře se sluncem.

Tab. XIII.

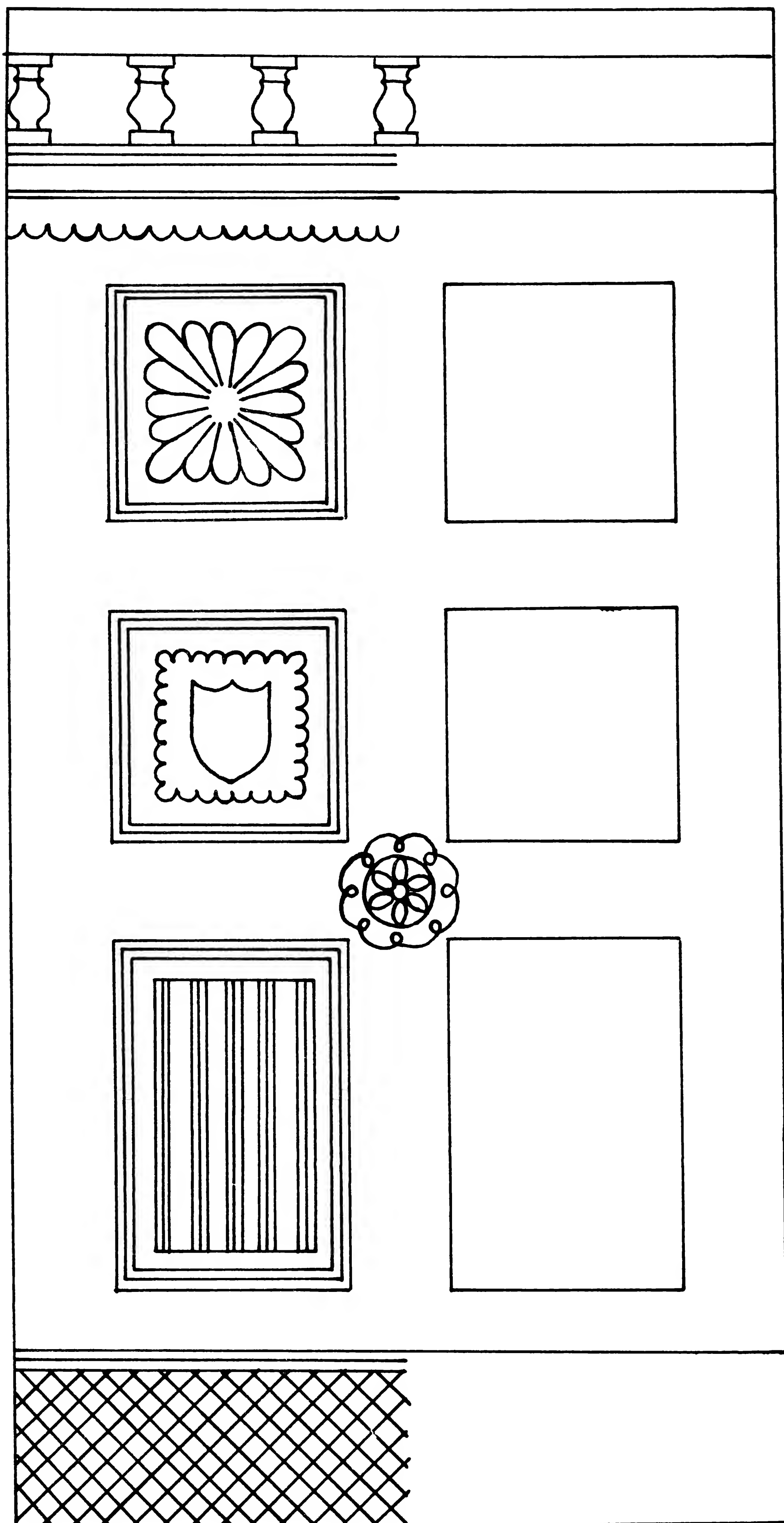
Číchov. Dveře se stromečkem.

Tab. XIV.

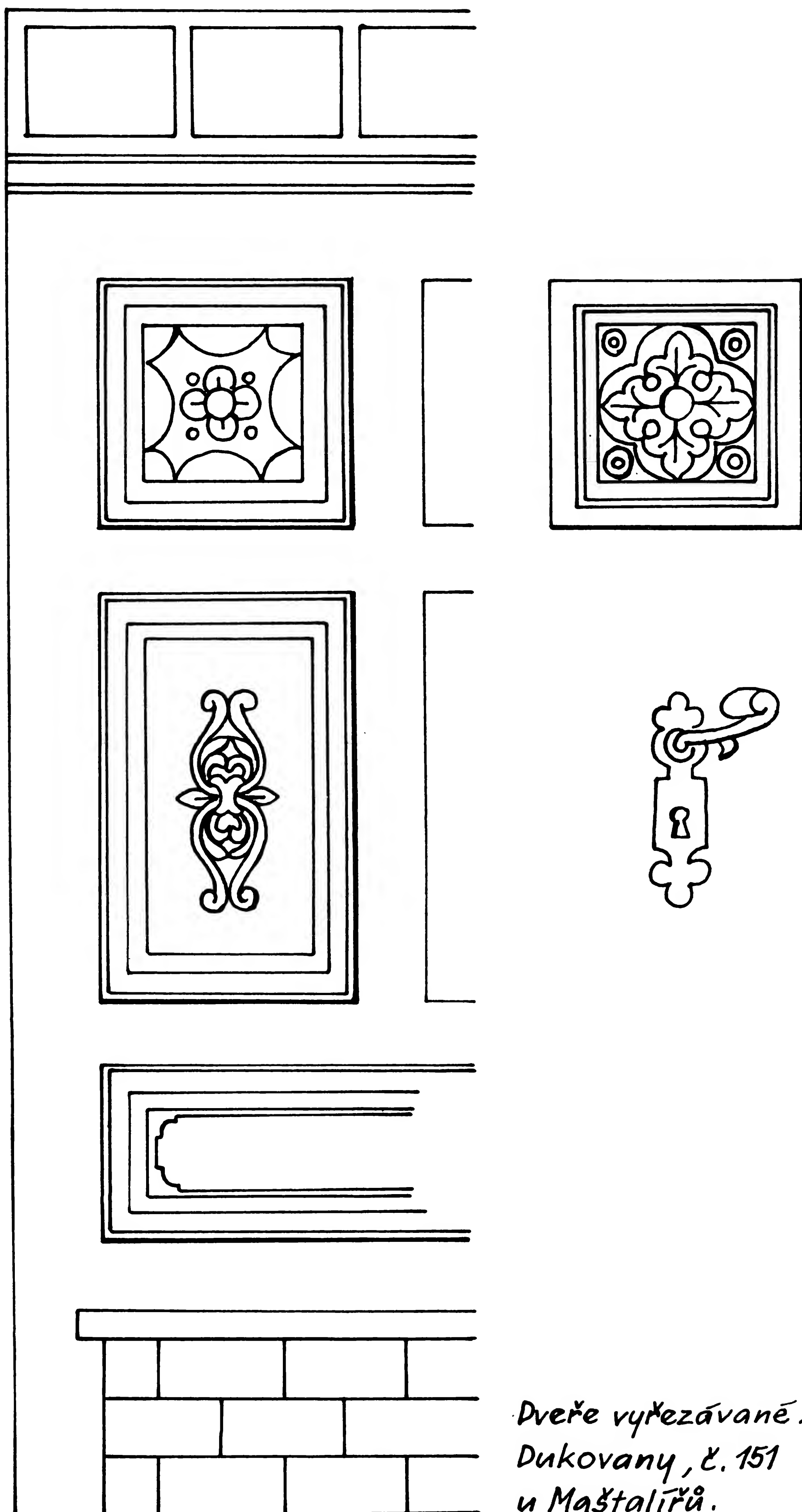
Rouchovany. Dveře u Krysů, č. 54

Tab. XV.

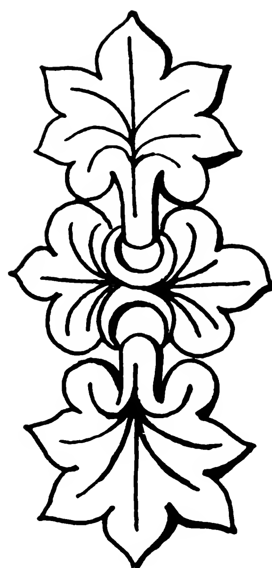
Dveře vyřezávané. Mohelno č. 126

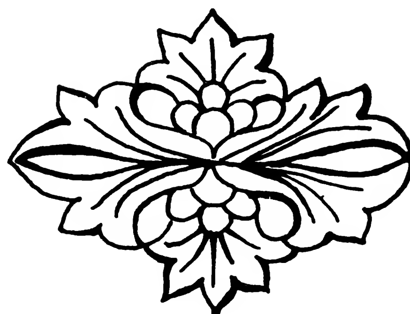
Tab. XVI.

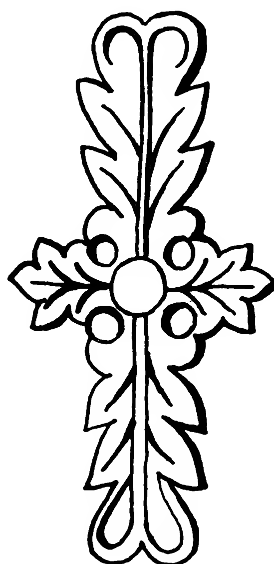

Dveře vyřezávané.
Dukovany, č. 151
u Maštalířů.

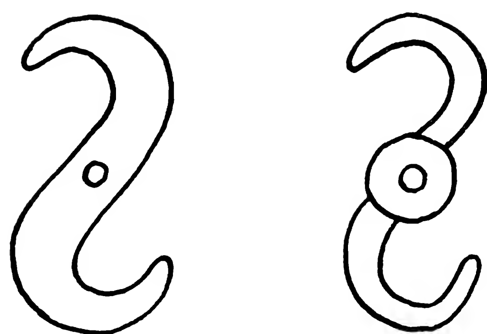
Tab. XVII.

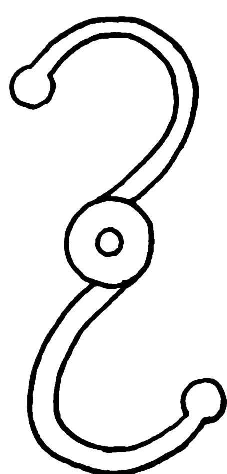

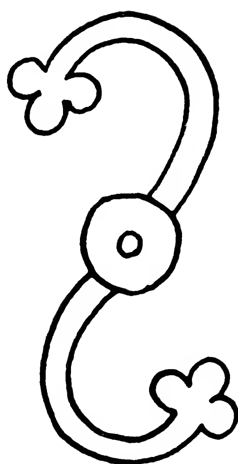

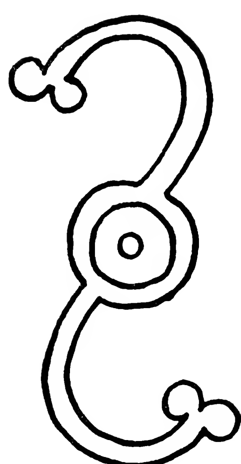

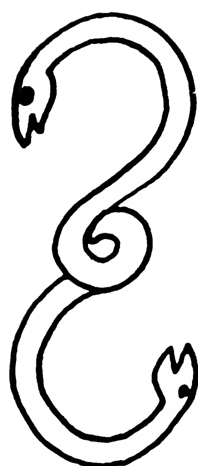
Dveře vyřezávané.
Horní Dubňany č. 53
u Tomků.

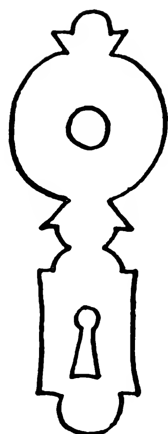

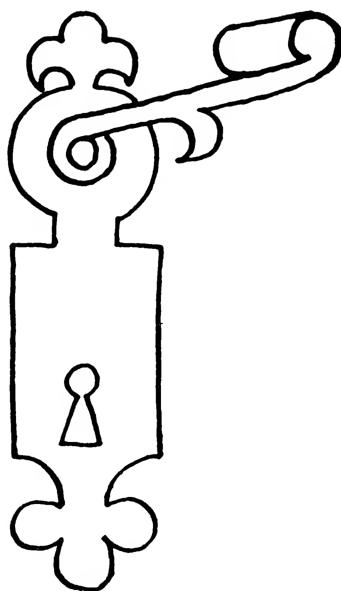
Čichov

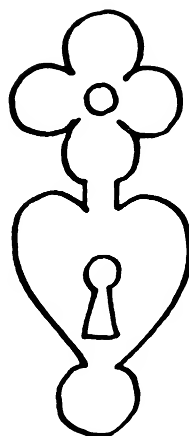
Práce zámečnické. Kliky.

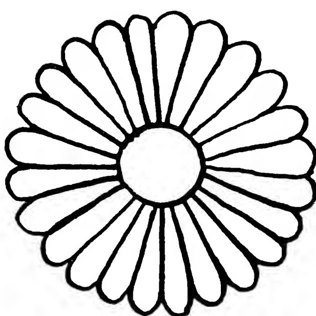
Tab. XIX.

Práce zámečnické: kliky a táhla.

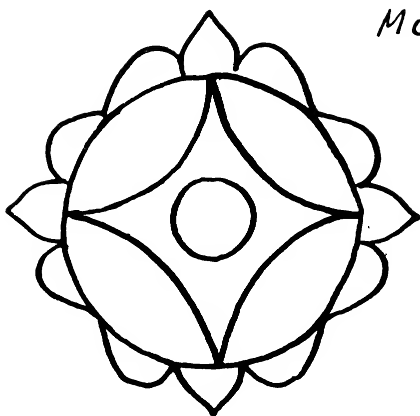

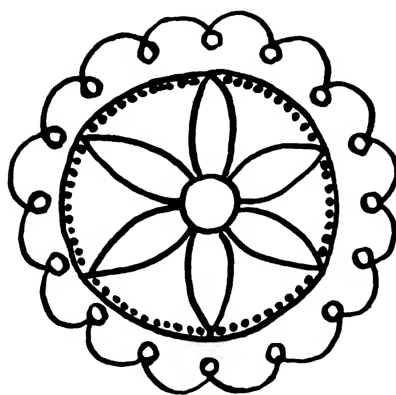

Mohelno

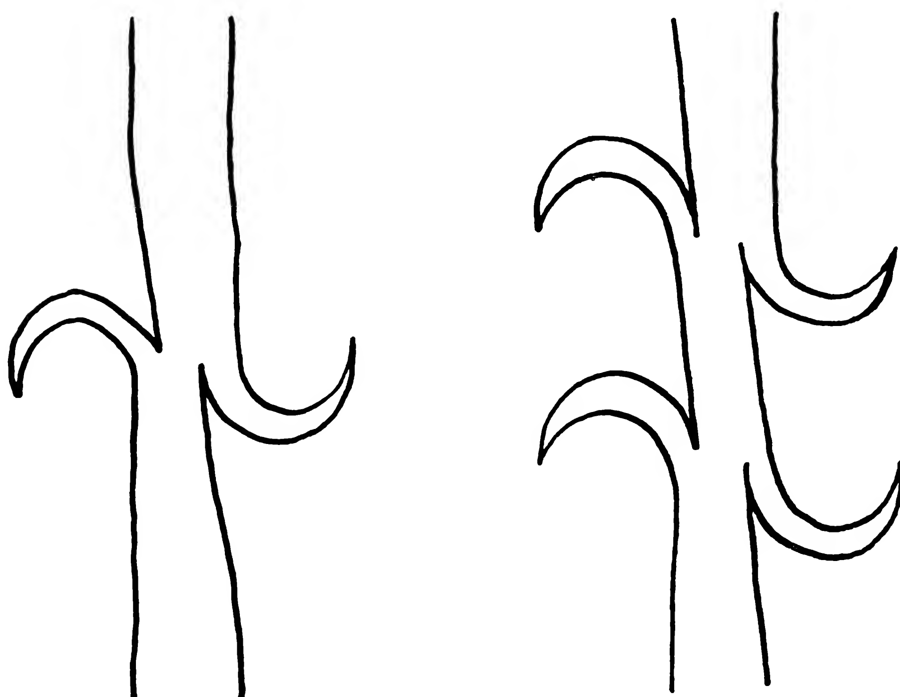

H. Dubňany. č. 53.

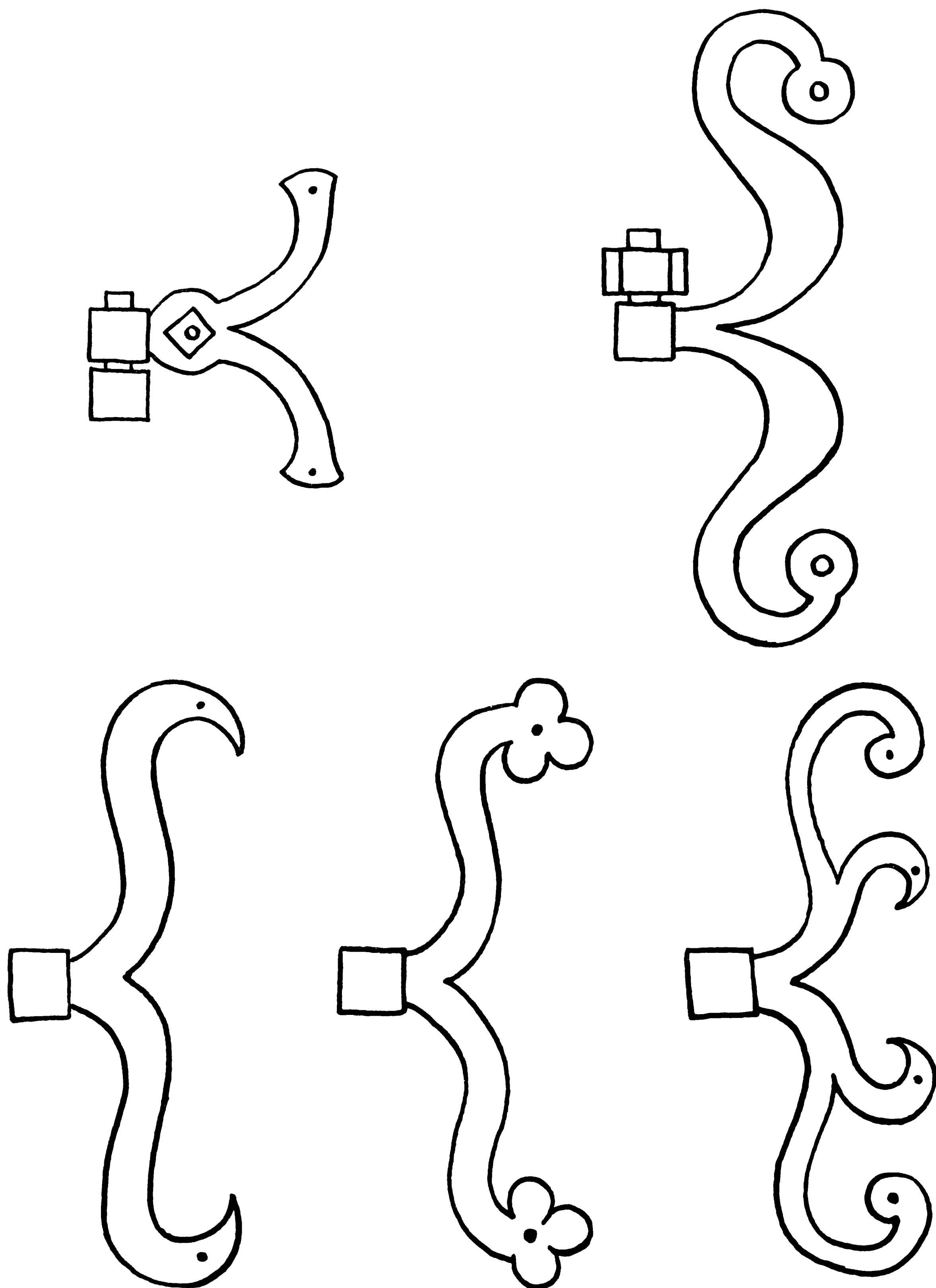
Mohelno, č. 126

Kovářské práce t.zv. panty 1.

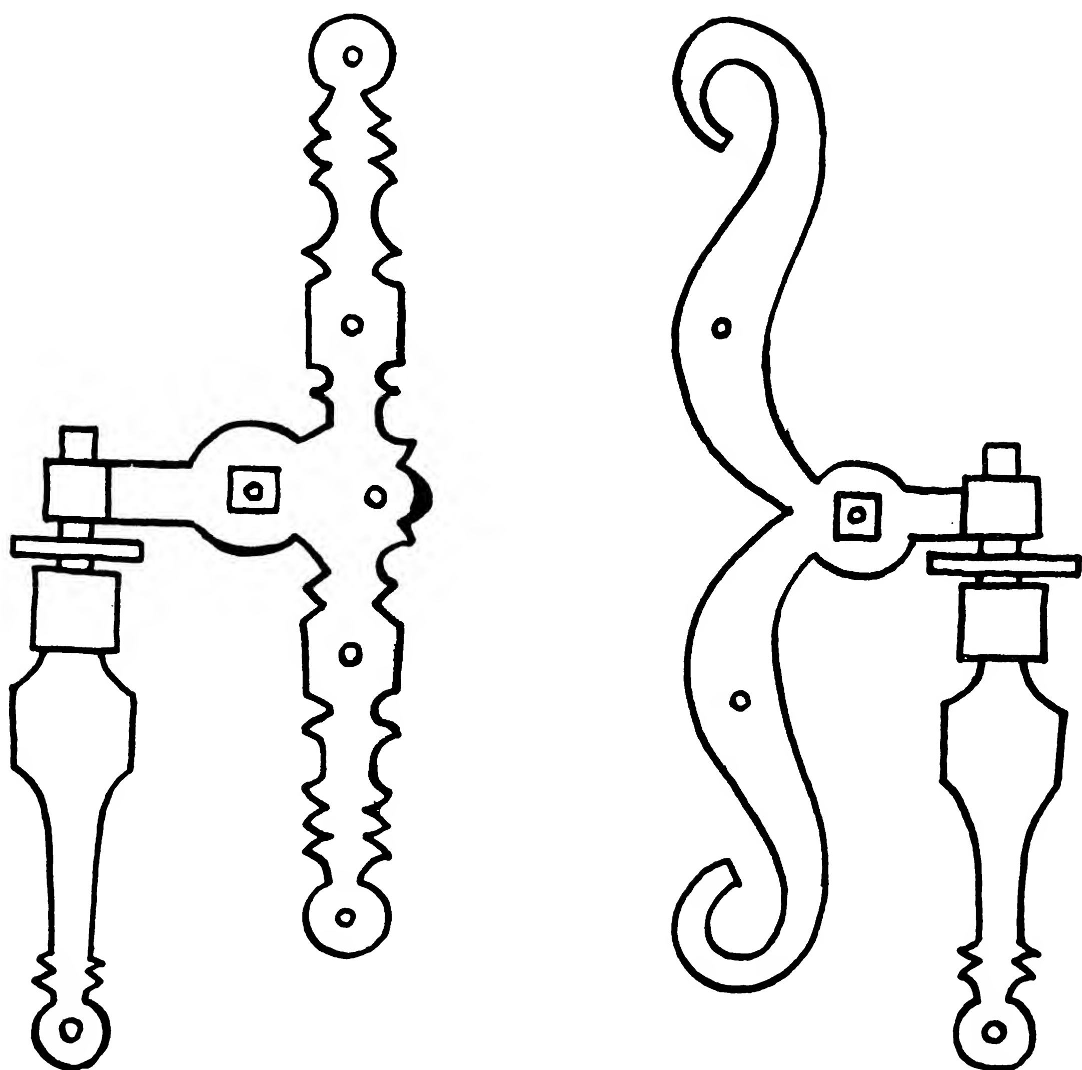
Mříže

Tab. XXI.

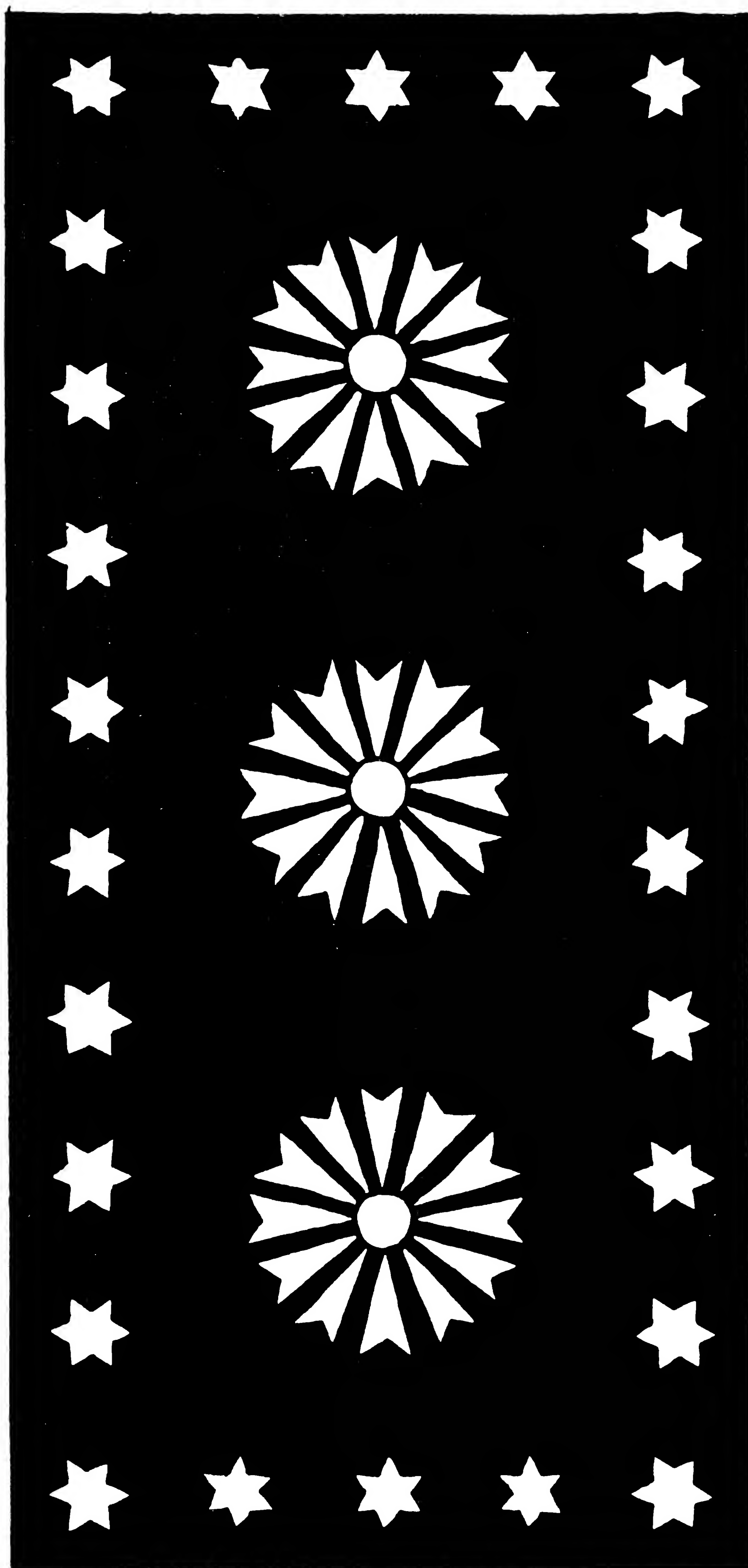
Kovářské práce t.zv. panty.

Tab. XXII.

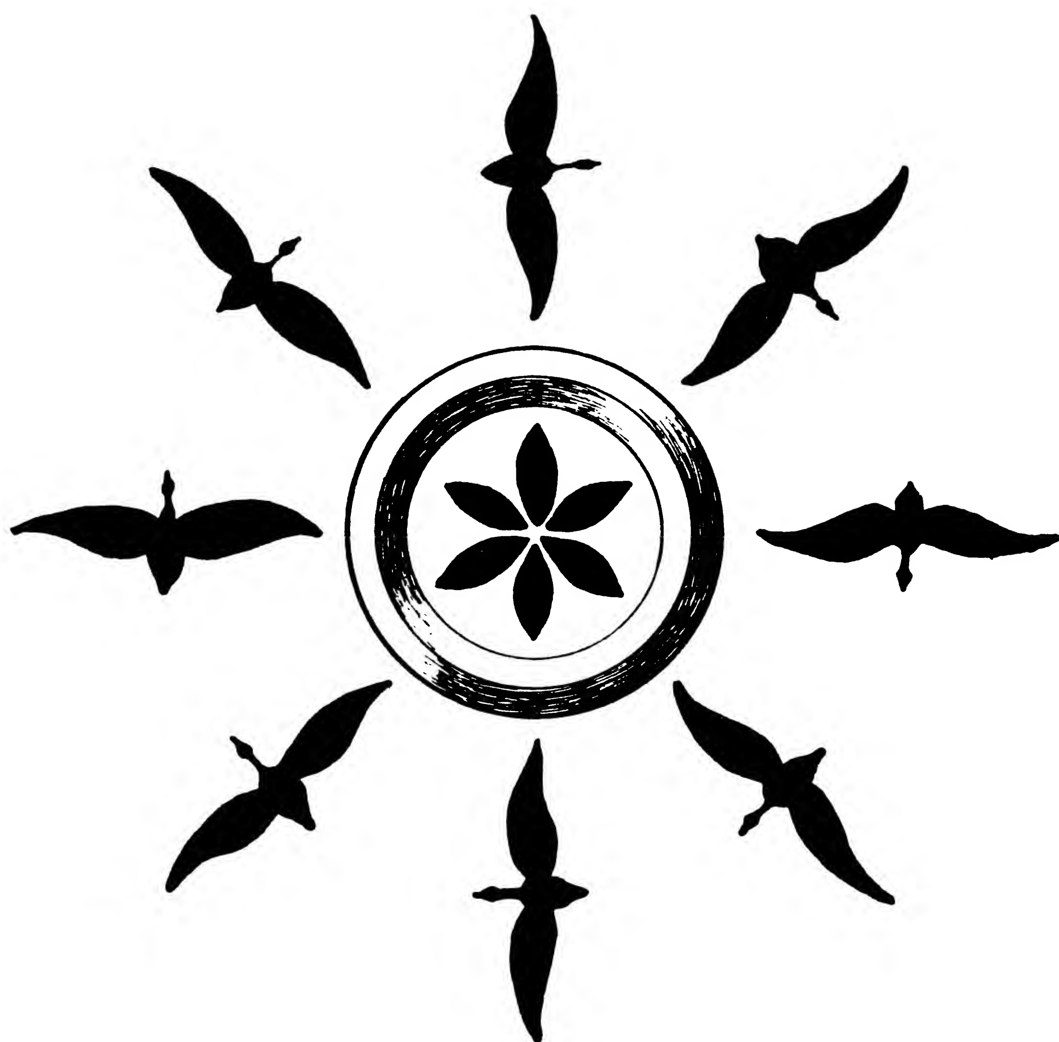
Rouchovany, č. 56
Kovářské práce z dílny Fr. Kočího
a jeho syna Leopolda

Tab. XXIII.

Biskupice
Malovaný strop v síni u Kuderů.

Tab. XXIV.

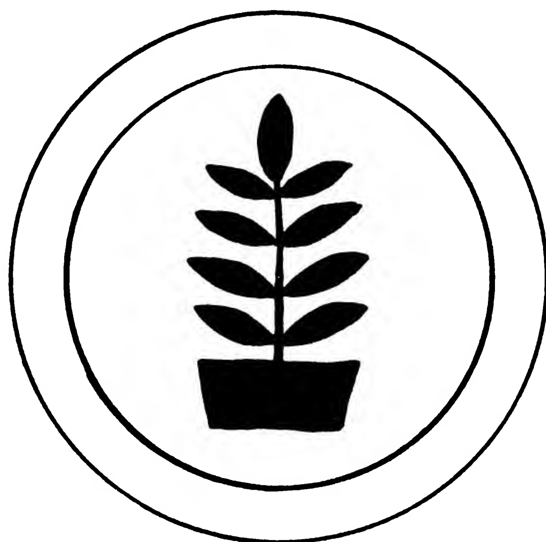

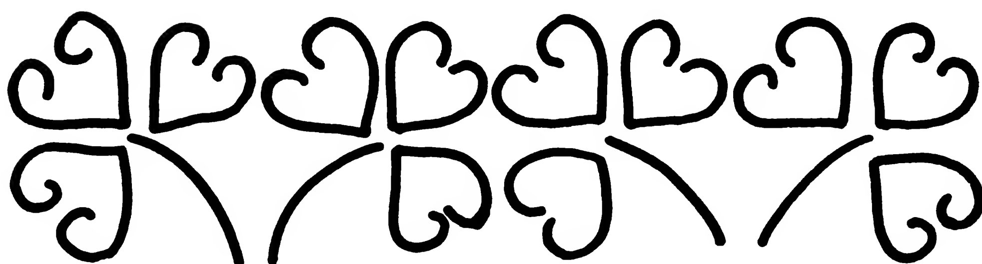
Rouchovany, č. 46. Malovaný strop.

Tab. XXV.

Rouchovany, č. 46.
Malovaný výklenek nad sporákem

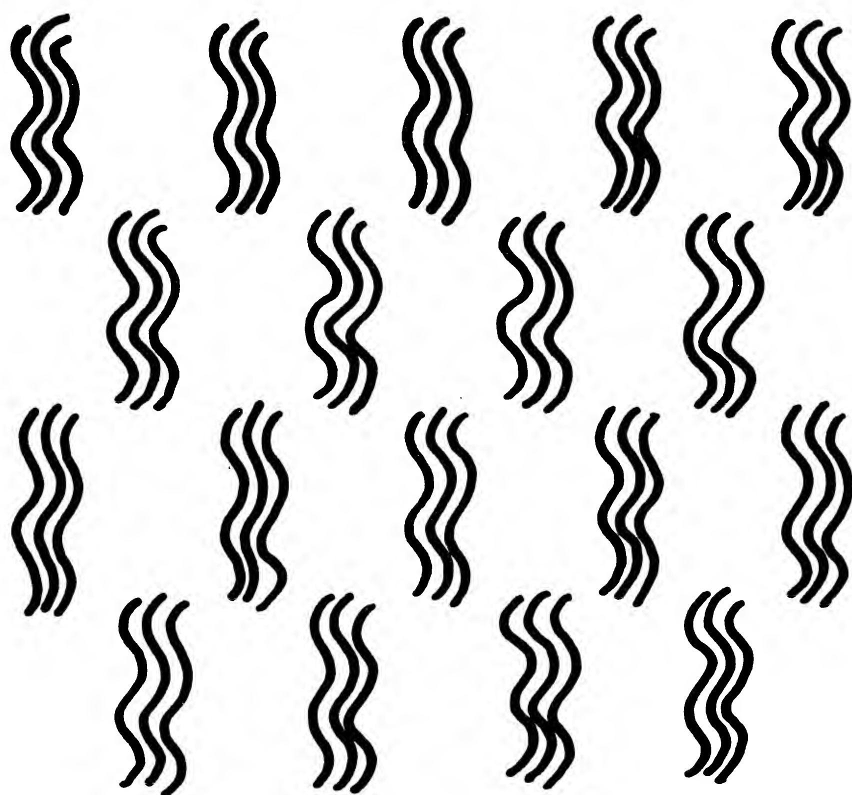

Rouchovany u Vobornů. Malování ve světnici.

Tab. XXVI

Tab. XXVII.

Vratislav Bělík

O LIDOVÉM STAVEBNICTVÍ NA VYSOČINĚ

Vydává: OKS BV v Třebíči - odd. ZUČ
Povoleno: OK ONV pod č. 327/33
Náklad: 300 ks výtisků

n e p r o d e j n é   1 9 8 3